

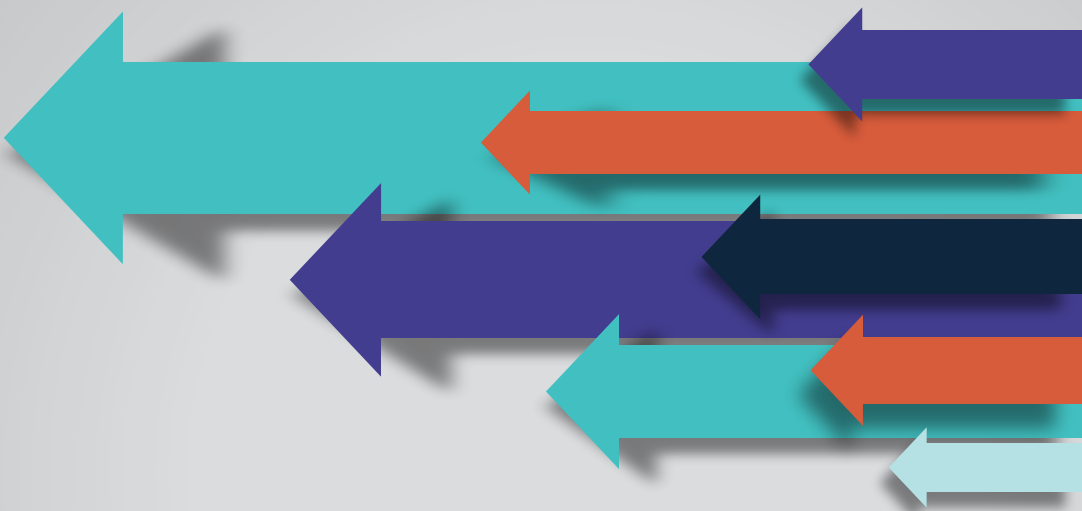
Finansira
Evropska Unija

UNIVERZITET ZA POSLOVNI
INŽENJERING I MENADŽMENT

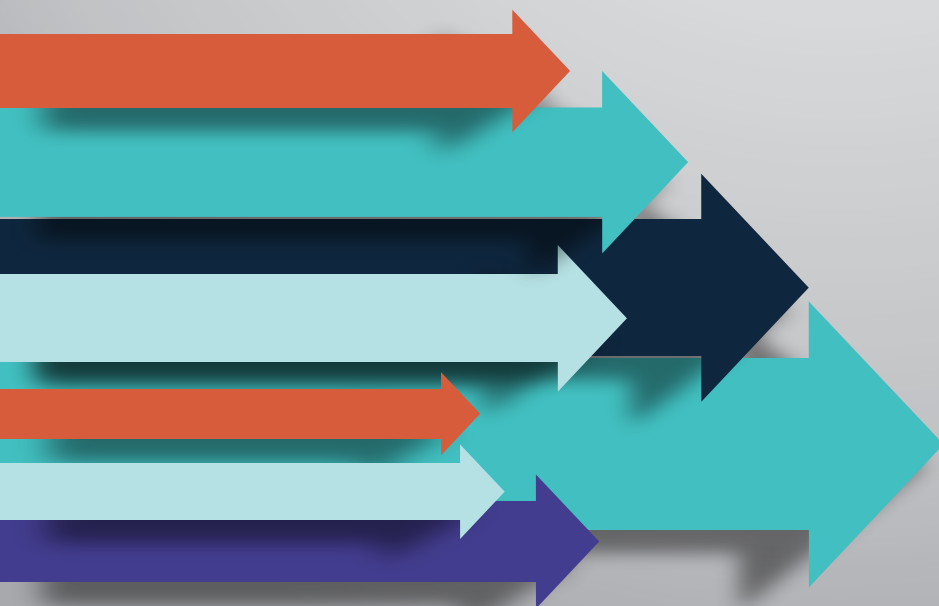

ASOCIJACIJA ZA DEMOKRATSKE INICIJATIVE
SARAJEVO

SMJERNICE

**ZA PRIMJENU EVROPSKE KONVENCIJE ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA
I OSNOVNIH SLOBODA OD STRANE POLICIJE I SUDOVA
(U ODNOSU NA ČLANOVE 10 I 11 KONVENCIJE I ČLAN 2 PROTOKOLA BR. 4)**

4

IMPRESSUM

Izdavač:	Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment Pravni fakultet u Lukavici Asocijacija za demokratske inicijative
Glavni i odgovorni urednik:	Dragan MITROVIĆ
Autor:	Filip NOVAKOVIĆ Aleksandar IVANOVIĆ
Lektor:	Mladena KRAJIŠNIK
Prevodilac:	Mladena KRAJIŠNIK
Tehnički urednik:	Zvezdan ŠHOVAC
Adresa uredništva:	Istočno Sarajevo, Spasovdanska 22 Telefon: 00 387 57 334 422 www.pravnifakultet.edu.ba E-mail: casopis@pravnifakultet.edu.ba
Tiraž:	300 primjeraka
Štampa:	Ermex d.o.o. Istočno Sarajevo

Ove smjernice objavljene su u okviru projekta "Doprinos akademske zajednice zaštiti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini" koji finansira Evropska unija.

Sadržaj ovih smjernica ne odražava nužno stavove Evropske unije u implementaciji projekta

SADRŽAJ

UVOD	6
1. ZAJAMČENA PRAVA	8
1.1. Sloboda izražavanja	10
1.2. Sloboda okupljanja i udruživanja	17
1.3. Sloboda kretanja	28
2. PRIMJENA ODREDBA EVROPSKE KONVENCIJE I NJENIH PROTOKOLA	
U POSTUPANJU POLICIJE I SUDOVA U PREKRŠAJNIM POSTUPCIMA	34
2.1. Pravila citiranja i navođenja odluka evropskog suda za ljudska prava i komisije za ljudska prava u odlukama sudova	40
2.2. Pravila citiranja odluke ESLJP-a donesenih nakon 1. novembra 1998. godine	41
2.3. Pravila citiranja odluka ESLJP-a donesenih prije 1. novembra 1998. godine	42
2.4. Pravila citiranja odluka i izvještaja Evropske komisije za ljudska prava (1955-1999)	
LITERATURA	44

UVOD

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda usvojena je u okviru Vijeća Evrope 1950. godine, a stupila na snagu 1953. godine, i predstavlja najznačajniji panevropski međunarodni sporazum koji danas primjenjuju gotovo sve države evropskog kontinenta (izuzev Bjelorusije, Kazahstana, Vatikana i Ruske Federacije), kao i Evropska unija. Jedan od osnovnih uslova za pristupanje Vijeću Evrope, koja trenutno važi za gotovo najznačajniju međunarodnu, međudržavnu organizaciju u Evropi, jeste pristupanje Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLjP, Evropska konvencija, Konvencija). Iako je Bosna i Hercegovina postala članica Vijeća Evrope 2002. godine, Evropska konvencija se u Bosni i Hercegovini primjenjuje od stupanja na snagu Aneksa IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini 1995. godine. Izmjenama Ustava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Ustav BiH) pomenutim Aneksom, Evropska konvencija je inkorporirana u bosanskohercegovački pravni sistem na način da se isti međunarodni instrument direktno primjenjuje na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. Direktna primjena Evropske konvencije i njenih protokola je predviđena članom II/2 Ustava BiH. Istim članom je predviđeno da Konvencija sa svojim protokolima ima prioritet u odnosu na sve pravo/zakone u Bosni i Hercegovini (što je svojim odlukama potvrdio i Ustavni sud Bosne i Hercegovine).

1

ZAJAMČENA PRAVA

Evropskom konvencijom i njenim protokolima osigurava se širok raspon osnovnih građanskih, političkih, socijalnih i ekonomskih prava. Osnovni tekst Konvencije, u materijalnom smislu, jamči samo najosnovnija građanska i politička prava. Ovo je logičan korak s obzirom na to da se radi o tzv. prvoj generaciji ljudskih prava koja je proizašla iz važnih građanskih revolucija u XVII i XVIII stoljeću. Te revolucije (nizozemska, engleska, francuska, američka i druge) formirale su ideju o liberalnoj, građanskoj i demokratskoj državi koja osigurava osobnu slobodu građanima i jamči osnovna politička prava. Ta prava proizlaze iz svakog pojedinca, proizlaze iz prirode ljudskog bića i prethode samom formiranju društva. Prva generacija prava u pravnoj i političkoj teoriji poznata je kao „prava-slobode“ (*droits-liberté*) ili „prava otpora“ (*droits-résistances*) i „prava protiv države“ (*droits contre l'Etat*). Ekonomski, socijalni i kulturni prava pripadaju tzv. drugoj generaciji ljudskih prava, koja su počela nastajati krajem XIX i početkom XX stoljeća (posebno pod uticajem socijalističkih revolucija). Ta druga generacija prava poznata je i kao „prava-jednakosti“ (*droits-égalité*) ili „vjerovnička prava“ (*droits-créances*, nazivaju se tako jer građane postavljaju u poziciju vjerovnika prema državi) (Krstić & Marinković, 2016: 95).

Za razliku od Univerzalne deklaracije, koja je zamišljena kao deklarativni akt (međutim, njena se priroda danas u pravnoj teoriji značajno preispituje, te se sve manje smatra deklarativnim aktom, a sve više opšteobavezujućim aktom), u sebi sadrži i prvu i drugu generaciju prava, što je rezultat (barem tako autori smatraju) kompromisa između dvije preovladavajuće ideologije: liberalno-kapitalističku i socijalističko-marksističku (prva je potencirala građanska i politička prava, dok se druga zalagala za ekonomska i socijalna prava). Evropska konvencija sadrži samo građanska i politička prava. S jedne strane, kao razlog tome navodi se žurnost koju su donosioci Konvencije potencirali, dok, s druge strane može se istaći i nemogućnost postizanja koncenzusa između država osnivača Vijeća Evrope i donosilaca Konvencije u pogledu omogućavanja uživanja određenog spektra ekonomskih i socijalnih prava. U tom trenutku postojao je ne samo politički, nego i pravni osnov za razlikovanje ove dvije generacije prava. Građanska i politička prava su negativnog i aktivnog statusa i utuživa su, namećući obavezu cilja, a ekonomska, socijalna i kulturna prava su prava pozitivnog statusa i programskog su, deklaratornog karaktera, propisujući obavezu sredstva. Prava i slobode zajamčene Konvencijom se klasifikuju u nekoliko grupa: (1) načelo jednakosti i zabrana diskriminacije; (2) fizički i psihički integritet ličnosti; (3) sloboda ličnosti; (4) moralna prava ličnosti; (5) politička prava i slobode; (6) zaštita imovine i (7) procesna prava (Krstić & Marinković, 2016: 96). No, fokus ovoga rada će biti na tri prava: (1) slobodu izražavanja (član 9); (2) slobodu okupljanja i udruživanja (član 10) i (3) slobodu kretanja (član 2 Protokola br. 14).

1.1. Sloboda izražavanja

Većina autora, i to ne samo i oblasti prava, ističe da pravo na slobodu izražavanja predstavlja jedno od najznačajnijih tekovina modernog demokratskog društva i da predstavlja uslov za njegov dalji razvoj. Sa tim stavovima je usklađena i praksa ESLjP-a, ali ih i nadopunjuje na izvjestan način ističući da je pravo na slobodu izražavanja ne samo bitan temelj svakog demokratskog društva, nego i za „individualno samoispunjenje svakog čovjeka“ (*Palomo Sánchez and Others v. Spain* [GC], nos 28955/06, 28957/06, 28959/06, and 28964/06, § 53), kao i da je sloboda izražavanja bitan uslov za cjelokupan napredak savremenog društva (Van Dijk i Van Hoof, 2001: 525). Iako je odnos slobode izražavanja i demokratije dubok, njena važnost kao temeljnog prava nadilazi govor političke prirode, odnosno govora koji se tiče prenošenja informacija i ideja političkog karaktera. Sloboda primanja i prenošenja informacija i ideja Takođe se proteže na umjetničko izražavanje. Ova sloboda pruža mogućnost sudjelovanja u javnoj razmjeni kulturnih, političkih i društvenih informacija i ideja svih vrsta. Postoji povezanost između umjetničkog i političkog izražavanja u tome da „oni koji stvaraju, izvode, distribuiraju ili izlažu umjetnička djela doprinose razmjeni ideja i mišljenja koja je neophodna za postojanje i razvoj demokratskog društva“ (*Karataş v. Turkey* [GC], no. 23168/94, § 49).

Član 10 se sastoji od dva dijela: (1) suštine prava i (2) ograničenja prava. Suština prava sadržana u članu 10 EKLjP izvire iz Univerzalne deklaracije, ali, po ugledu na nju, član 10 i sadrži određena ograničenja. Države mogu zakonom, u razumnoj mjeri i određenim slučajevima ograničiti pravo sadržano članom 10. Upravo iz razloga kontrole da države ne prijeđu razumnu mjeru ograničenja prava, odnosno da ne zloupotrijebi svoja diskreciona ovlaštenja, postoji ESLjP. Naime, ESLjP ne postoji kako bi zamjenio nacionalne sudove i bio sud četvrte instance. Njegova funkcija je isključiva nadzorna. On postoji da upozorava i opominje. On ide dalje od jednostavnog utvrđivanja je li država razumno, pažljivo i u dobroj vjeri koristila svoje diskreciono pravo. Potrebno je ispitati uplitanje u svjetlu slučaja u cjelini, uzimajući u obzir je li to bilo proporcionalno legitimnom cilju i jesu li razlozi koje su dala nacionalna tijela da opravdaju uplitanje „relevantni i dovoljni“. Sud se mora „uvjeriti da su nacionalna tijela primijenila standarde koji su bili u skladu s načelima sadržanim u članu 10 i, štaviše, da su se oslanjali na prihvatljivu ocjenu relevantnih činjenica“ (*Mouvement raëlien suisse v. Switzerland* [GC], no. 16354/06, § 48).

Opseg zaštite koju pruža član 10 odnosi se na već pomenuto pravo na primanje i prenošenje informacija svim mogućim sredstvima i bez obzira na granice, kao i posjedovanja i izražavanja vlastitih misli i ideja. S tim u vezi, praksa ESLjP naročitu pažnju obraća na sredstva uz pomoć kojih se vrši slobodno širenje informacija i ideja i putem kojih se izražava vlastito mišljenje, jer bilo kakvo ograničenje tih sredstava bi za svoju posljedicu imalo i ograničenje slobode izražavanja (*Autronic AG v. Switzerland*, no. 12726/87, §§ 49-63). Međutim, važno je naglastiti da Sud

pruža zaštitu navedenih sredstava samo u mjeri u kojoj ta sredstva imaju nezavisan značaj za izražavanje mišljenja (Dijk i Van Hoof, 2001: 525).

Sloboda primanja i prenošenja informacija i ideja, kao sastavni dio slobode izražavanja, nerijetko se javlja kao sporno pitanje pred ESLJP. Bez obzira na to, Sud je u više navrata odbio dati definiciju ovih pojmova, ali je iz prakse jasno da su brižljivo pristupa ispitivanju svakog pojedinačkog slučaja kako bi izveo zaključak da li je došlo do povrene člana 10 Konvencije ili ne. Naime, u mnogim predmetima Sud je zauzeo stav da se član 10 ne može samo primjeniti na informacije ili ideje koje su „pozitivno prihvaćene i neuvredljive ili koje se primaju sa ravnodušnošću“, nego da se navedeni član može primjeniti i na one informacije koje „vrijedaju, šokiraju ili uznemiravaju“ (*Handyside v. the United Kingdom*, no. 5493/72, *The Observer and Guardian v. the United Kingdom*, 13585/88, *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, no. 13788/88 *Prager and Oberschlick v. Austria*, no. 15974/90 i druge). Sud opravdanje za to pronalazi u zahtjevu za „pluralizmom, tolerancijom i širokogrudnošću bez kojih nema demokratskog društva“. Naročitu pažnju Sud je posvetio štampi kao osnovnom sredstvu primanja i prenošenja informacija, te je jedno prilikom istakao da štampa igra „ključnu ulogu javnog psa čuvara“ (*The Observer and Guardian*, § 59, *Thorgeir Thorgeirson*, § 63), te da je sloboda štampanih i audiovizualnih medija ključna za koncept demokratskog društva u kome danas živimo (*Jersild v. Denmark*, no. 15890/89). Opseg ovog prava daleko je veći od kritike javnih vlasti, te bi na meti medija mogle biti (i najčešće jesu) javne ličnosti (muzički i dramski umjetnici, političari i drugi). Savremena demokratija zahtijeva da se postupci i propusti javnih vlasti (vlade, zakonodavnih i pravosudnih organa) pomno provjeravaju i prate od strane javnog mnijenja. Pri tome, javna vlast se mora suzdržati od bilo kakvih pokušaja ograničavanja slobode medija ili čak njihovog gušenja upotrebom monopola fizičke prinude, bez obzira što su u nekim slučajevima napadi i kritike neopravdani (*Fatullayev v. Azerbaijan*, no. 40984/07, § 116).

Međutim, postoje i slučajevi kada demokratsko društvo ne može prihvatiti informacije koje, na prvu, mogu uvrijediti, šokirati ili uznemiriti pojedinca ili javnost. Ovdje se, naravno, misli na *govor mržnje*. Univerzalna definicija govora mržnje ne postoji, ali razlike između postojećih definicija nisu naročito velike. Jedni autori određuju govor mržnje kao „bilo koji oblik izražavanja koji se smatra uvredljivim za bilo koju rasnu, vjersku, etničku ili nacionalnu grupu“, drugi navode da se radi o „generičkom pojmu koji obuhvata upotrebu govora kao napada temeljenog na rasi, etnicitetu, vjeri i seksualnoj orijentaciji“, dok ga treći predstavljaju kao „izražavanje koje je pogrdno, uvredljivo, zastrašujuće, uznemiravajuće i/ili koje potiče na nasilje, mržnju ili diskriminaciju“ (Alaburić, 2003: 3; Cvijanović, 2016: 67). Prema Hlabec i Gaedašević, definicija govora mržnje se, u načelu, sastoji od dva elementa. Prvi element odnosi se na sam sadržaj poruke: ona mora biti mrzilačkog, uvredljivog, ponižavajućeg, dehumanizirajućeg karaktera. Takva poruka u pravilu sadrži poticanje, promicanje, zagovaranje mržnje, diskriminacije ili nasilja. Drugi element definicije podrazumijeva da je takva poruka upućena određenim

društvenim skupinama koje se mogu identificirati na temelju nekih zajedničkih objektivnih karakteristika poput rase, etniciteta, spola, vjere i tome slično (Hlabec & Gardašević, 2021: 12). Kulenović, s druge strane, ističe da govor mržnje može imati tri osnovne odrednice: (1) javni govor, (2) sadržaj i (3) društvenu skupinu. U tom se smislu radi o: javnom govoru, javnom iskazivanju netrpeljivosti, nečemu što ima određenu širu publiku; o porukama koje šire i promiču netrpeljivost, netoleranciju ili mržnju; te koje vode ili mogu voditi nasilju i diskriminaciji osobe ili skupine na temelju njihovih askriptivnih karakteristika (Kulenović, 2016: 32-33). U slučaju kada nadležna tijela cijene da li se radi o govoru mržnje bitno je da uzmu u obzir da se radi o *javnom govoru* sa određenim *sadržajem* (poruke koje šire ili promiču netrpeljivost, netoleranciju ili mržnju) i koji *pogađa* određenu *društvenu skupinu* (zbog nekin njenih obilježja, kao što su rasa, spol, nacionalnost, etnička ili vjerska pripadnost i druge karakteristike).

Sloboda izražavanja je tijesno vezana za slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti sadržanu u članu 9 EKLJP. Bez obzira na to, član 10 Konvencije ima širi opseg od člana 9 iz razloga što štiti svaku vrstu izraženog mišljenja, dok član 9 pruža zaštitu mišljenja koje odražava uvjerenje osobe koje izlaže to mišljenje, s tim da, treba naglasiti, mjera zaštite prema članu 10 može varirati u zavisnosti od prirode mišljenja koje se izražava (*Arrowsmith v. the United Kingdom*, no. 7050/75).

Postoji, takođe, i određena veza između prava sadržanog u članu 10 Konvencije i slobode okupljanja garantovano članom 11. Sud je u više navrata zauzeo stav da je „zaštita mišljenja koje je osigurano članom 10 jedan od osnovnih ciljeva slobode mirnog okupljanja i slobode izražavanja kako je to obuhvaćeno članom 11“ (*Vogt v. Germany*, no. 17851/91, §§ 63-68). Tako će se moći primjeniti oba člana u slučaju da svoje mišljenje izražava grupa lica koja se okupila na mirnim demonstracijama, koje istovremeno predstavlja Konvencijom zagarantovanu slobodu okupljanja. Putem mirnih demonstracija pojedinci – građani iskazuju svoj stav po određenom pitanju od javnog interesa. Međutim, ako su stavovi pojedinca – građana, u konkretnom slučaju, usmjereni ka pozivanju na povredu ili ugrožavanje prava drugih (kao npr. govor mržnje ili pozivanje na nasilje i tome slično), nadležna policijska tijela, mogu u skladu sa svojim zakonskim i ovlaštenjima i konvencijskim standardima, pravo zajamčena sa dva pomenuta člana Konvencije ograničiti u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, odnosno u cilju sprečavanja nereda ili zločina (krivičnih djela), zaštite zdravlja ili morala ili *zaštite prava sloboda drugih*.

Posebno pitanje na koje se treba obratiti naročita pažnja jeste relativnog prava sadržanog u članu 10. Drugim riječima, pravo koje jamči član 10 Konvencije, podliježe određenim (dopuštenim) ograničenjima (za razliku od prava zajamčenog, primjerice, članom 3 Konvencije, odnosno zabrana mučenja, koje je apsolutno) Naime, sloboda izražavanja može u određenim slučajevima biti ograničena, što je navedeno u drugom stavu člana 10. Sloboda izražavanja, zajamčena članom 10 Konvencije, se može ograničiti u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog in-

tegriteta ili javne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina (krivičnih djela), zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva. Drugi stav, dakle, navedenog člana sadrži formalnosti, uslove i sankcije kao mjere kojima se može ograničiti sloboda izražavanja. Interesantno zapažanje predstavlja to što su pisci EKLJP ostavili državama ugovornicama daleko širi manevarski prostor za mijesanje i ograničavanje člana 10 u odnosu na druge članove Konvencije. Međutim, ta široko postavljena mogućnost države nema realni, praktični značaj. Prilikom odlučivanja Sud u svakom konkretnom slučaju cijene određenu lepezu pojmova, uz pomoć čega zaključuje da li je došlo do neopravdanog mijesanja države, a samim tim i povrede člana 10 Konvencije.

Prije svega, bitno je napraviti distinkciju između činjenica i vrijednostih procjena, koja može biti krucijalna za konačnu odluku. Tako, Sud obraća pažnju na ocjenjivanje da li je klasifikacija argumenata, u konkretnom slučaju, kao činjenica ili vrijednosnih procjena ili stavova od strane nacionalnih vlasti korektna. Tako npr. u predmetu *Lingens v. Austria*, koji se odnosio na krivični postupak protiv jednog austrijskog novinara u kome je osuđen zbog klevete, a koji je iniciran od tadašnjeg austrijskog kancelara. Država se pozvala na zaštitu ugleda drugih lica kao temelj na kojem je zasnovala svoju odluku. Međutim, Sud je došao do zaključka da ova presuda predstavlja izvjesnu vrstu cenzure koja bi trebala obeshrabriti druge medije u davanju kritika javnih vlasti u budućnosti. Time je došlo do povrede člana 10 Konvencije jer je mijesanje države bilo neopravdano (*Lingens v. Austria*, no. 9815/82). Nadzor ESLJP po pitanju razlikovanja činjenica i vrijednosnih procjena ili stavova je poprilično strog. Ako se prenesena informacija može cijeliti kao vrijednosni stav, a ne kao objektivna činjenica, mijesanje države se smatra apsolutno opravdanim (*Prager and Oberschlick v. Austria*, no. 15974/90).

Vrijednosni stav je subjektivno mišljenje, uvjerenje ili procjena koju osoba ima o određenoj temi, pitanju ili situaciji. Ovaj stav je često formiran na temelju ličnih vrijednosti, uvjerenja, iskustava i preferencija pojedinca. Vrijednosni stavovi mogu biti različiti među ljudima jer su duboko ukorijenjeni u njihovu individualnost. Primjer vrijednosnog stava može biti mišljenje osobe o pitanjima kao što su moral, politika, religija, kultura ili umjetnost. S druge strane, objektivna činjenica je nezavisna od ličnih mišljenja, uvjerenja ili tumačenja. Objektivna činjenica je provjerljiva i zasnovana je na zapažanjima, dokazima ili mjerljivim podacima. Ona postoji bez obzira na to šta pojedinac misli o tome (npr. činjenica da se Zemlja okreće oko Sunca). Ova dva pojma značajno je razlikovati. Objektivne činjenice mogu pružiti temelj za razgovor i raspravu, ali vrijednosni stavovi često odražavaju lične perspektive i preferencije.

Postoji nekoliko kriterija koji se mogu koristiti za razlikovanje između vrijednosnog stava i objektivne činjenice. Kao ključne kriterije, koji pomažu praviljenju razlike između vrijednosnih stavova i objektivnih činjenica, treba uzeti:

(1) *Provjerljivost*: Vrijednosni stavovi su teško provjerljivi jer se temelje na osobnim uvjerenjima i preferencijama koje se mogu razlikovati između ljudi. Objektivne činjenice su provjerljive jer se mogu potvrditi ili opovrgnuti putem objektivnih metoda, istraživanja, opažanja ili naučnih dokaza;

(2) *Društveni kontekst*: Vrijednosni stavovi često reflektiraju društvene, kulturne i osobne vrijednosti. Oni mogu biti oblikovani od strane okoline, odgoja, religije, političkih uvjerenja i tako dalje. S druge strane, objektivne činjenice su nezavisne o društvenim kontekstima i trebaju biti valjane bez obzira na subjektivne preferencije;

(3) *Diskutabilnost*: Vrijednosni stavovi su često predmet rasprava jer se mogu razlikovati među ljudima. Oni mogu biti predmet argumentacije, pregovaranja i promjene tokom vremena. Objektivne činjenice, s druge strane, su manje diskutabilne jer se temelje na provjerljivim podacima i dokazima;

(4) *Opšteprihvaćenost*: Objektivne činjenice su često široko prihvaćene i podržane u relevantnim naučnim, akademskim ili profesionalnim zajednicama. Oni su rezultat objektivnog istraživanja, dokaza i metoda koje su se pokazale kao pouzdane. Vrijednosni stavovi, s druge strane, mogu biti subjektivni i razlikovati se među ljudima, a njihovo prihvatanje može varirati ovisno o kontekstu i društvenim grupama;

(5) *Promjenjivost*: Stavovi o vrijednostima mogu se promijeniti tokom vremena, budući da su oblikovani iskustvima, učenjem i izloženošću novim informacijama. Ljudi mogu revidirati svoje vrednosne stavove na osnovu novih znanja i perspektiva. Objektivne činjenice su manje podložne promjenama jer su zasnovane na zapažanjima i dokazima koji su valjani i dosljedni;

(6) *Emocionalna komponenta*: Stavovi o vrijednostima često uključuju emocionalne reakcije i osjećaje pojedinca. Oni se odnose na lična uvjerenja, identitet i pogled na svijet. Objektivne činjenice su uglavnom bez emocionalnih komponenti i zasnovane su na logici, analizi i empirijskim dokazima;

(7) *Tema diskusije*: Stavovi o vrijednostima često su povezani s moralnim, etičkim, estetskim ili političkim pitanjima. Oni se tiču vrijednosti, normi i subjektivnih preferencija. Objektivne činjenice odnose se na provjerljive aspekte stvarnosti, kao što su zapažanja prirode, naučne činjenice ili mjerljivi podaci.

Važno je imati na umu da postoji neka siva zona između vrijednosnih stavova i objektivnih činjenica, pogotovo kada se razmatraju složena pitanja. Ponekad se subjektivna interpretacija može pomiješati s objektivnim podacima, što može stvoriti zablude. Stoga je važno kritički razmišljati, koristiti valjane izvore informacija i razumjeti razliku između subjektivnih stavova i provjerljivih činjenica. Dakle, u stvarnom svijetu mogu postojati situacije koje su složene i gdje je teško jasno razlikovati subjektivnost i objektivnost. Stoga su kritičko razmišljanje, otvorenost za različite perspektive i pravilno korištenje relevantnih informacija od suštinskog

značaja za razumijevanje i diskusiju o temama. Praktični primjeri vrijednosnog suda bi bili: „Sudovi trebaju izricati teže kazne kriminalcima“ ili „Sudije i tužiocu su korumpirani“ ili „N. N. lice je lopov“. Objektivna činjenica da je neko „lopov“ ili da je neko „kriminalac“ postoji onda kada je pojedinac *pravosnažno osuđen*, odnosno kada postoji *pravosnažna osuđujuća presuda nadležnog i zakonom ustanovljenog suda* u kojoj je utvrđeno da je određeno lice izvršilo krivično djelo za koje se terećilo od strane tužilaštva.

Član 10 navodi da je moguće ograničiti pravo na slobodu izražavanja u sljedećim slučajevima: (1) ako je to nužno u demokratskom društvu; (2) ako je to u interesu nacionalne sigurnosti, zaštite teritorijalnog integriteta i javne sigurnosti; (3) radi sprečavanja nereda ili kriminala; (4) radi zaštite javnog zdravlja ili morala; (5) radi zaštite ugleda i prava drugih lica; (6) radi sprečavanja otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju ili (7) radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

Prilikom ocjenjivanja miješanja u slobodu izražavanja, Sud koristi trodjelni (ili tripartitni) test, koji se koristi i u predmetima koji se odnose na čl. 8, 9 i 11 Konvencije. Shodno članu 10 stav 2 domaći nadležni organi u svakoj državi ugovornici mogu da se miješaju u ostvarivanje slobode izražavanja ako su ispunjena sljedeća tri kumulativna uslova: (1) miješanje (u značenju „formalnost“, „uslov“, „ograničenje“ ili „kazna“) je propisano zakonom, (2) miješanje ima za cilj da zaštiti jedan ili više sljedećih interesa ili vrijednosti: nacionalna sigurnost, teritorijalni integritet, javna sigurnost, sprečavanje nereda ili kriminala, zaštita zdravlja, zaštita morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanje otkrivanja obavještenja dobijenih u povjerenju i očuvanje autoriteta i nepristrasnosti sudstva i (3) miješanje je neophodno u demokratskom društvu (Bychawska-Siniarska, 2019: 34).

Prvenstvena uloga člana 10 jeste da zaštiti slobodu izražavanja svakog lica. Stoga je Sud utvrdio pravila striktnog tumačenja mogućih ograničenja predviđenih stavom 2. U predmetu *The Sunday Times v. the United Kingdom* (no. 6538/74), zauzet je stav da „striktno tumačenje znači da nijedan drugi kriterijum osim onih navedenih u samoj odredbi o izuzećima ne može da bude osnov za bilo koje ograničenje, a ti kriterijumi moraju se pak shvatiti na način da se njihove formulacije ne proširuju izvan uobičajenog značenja riječi koje ih čine. U slučaju odredbi o izuzećima ... princip striktnog tumačenja nailazi na određene poteškoće zbog širokog značenja same odredbe. Njome se, ipak, nadležnim organima propisuje niz jasno definisanih obaveza...“ (§ 194). Dakle, ako suštinski postoji pretežniji javni interes, država može u određenim slučajevima ograničiti pravo pojedinca na slobodu izražavanja. Međutim, ukoliko se radi o graničnim slučajevima, nadležni organ treba dati prednost pravu pojedinca u odnosu na interes države. Kada Sud utvrdi da su ispunjena sva tri uslova miješanje države u slobodu izražavanja smatra se opravdanim. Teret dokazivanja da su sva tri uslova ispunjena je na državi. Sud ispituje ova tri uslova po gore navedenom redosljedu. Kada Sud utvrdi da država nije dokazala da je ispunjen jedan od ta tri uslova, neće dalje ispitivati predmet i

odlučiće da je dotično miješanje u slobodu izražavanja bilo neopravdano i da je, stoga, sloboda izražavanja povrijeđena (Bychawska-Siniarska, 2019: 35).

U slučaju *Piermont v. France*, francuska vlada je pokušala objasniti svoje miješanje zaštitom teritorijalno integriteta zemlje. Naime, aplikantica je u konkretnom slučaju bila učesnica demonstracija za podršku nezavisnosti Francuske Polinezije, koja je sastavni dio Republike Francuske, odnosno koja je francuska prekomorska teritorija odvojena od metropole. Aplikantica je na skupu održava govor gdje je pozvala na nezavisnost i prozivala predstavnike političkih organizacija. Francuska je aplikanticu sankcionisala na način što ju je protjerala sa teritorije Francuske Polinezije. Sud je zauzeo stav da je miješanje u pravo sadržano članom 10 Konvencije nastupilo radi postizanja dva cilja: sprečavanje nereda i u interesu zaštite teritorijalnog integriteta (*Piermont v. France*, no. 15773/89 and 15774/89). Međutim, Sud nije smatrao da je ispunjen zahtjev nužnosti jer se radilo o ograničavanju političke debate, ali i činjenice da je govor aplikantice održan na dozvoljenim i nenasilnim demonstracijama, te na istima nije došlo do bilo kakvog akta nasilja. Time nije ispunjen zahtjev nužnosti u demokratskog društvu. Postoji mogućnost ograničavanja prava na slobodu izražavanja radi sprečavanja širenja informacija primljenih u tajnosti. Ova formulacija je smatrana izrazito širokom, ali se u suštini radi o pravu javnih vlasti da preduzimaju mjere radi sprečavanja otkrivanja povjerljivih informacija i državnih tajni koje se tiču nacionalne i javne sigurnosti i kojen teže zaštititi suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje.

Pored toga, moguće je ograničiti pravo iz člana 10 u slučaju održavanja autoriteta i nepristrasnosti pravosudnih institucija, konkretno – sudova, što predstavlja drugu specifičnu karakteristiku drugog stava člana 10. Pravosuđe svake demokratske zemlje mora biti nezavisno od svih drugih institucija vlasti, odnosno institucija druge dvije grane vlasti: izvršno-upravne i zakonodavne. Pravosudne institucije prva su linija odbrane zajamčenih ljudskih prava i osnovnih sloboda, i to ne samo onih predviđenih ustavom i zakonima konkretne države, nego i međunarodnim instrumentima. Kako bi pravosudna tijela mogla adekvatno izvršavati tu svoju ulogu, na njih se ne smije uticati, bilo od strane institucija javne vlasti, bilo od građana. Uticati na rad pravosudnih organa, a samim tim i narušiti njih autoritet i nepristrasnost putem (zlo)upotrebe prava zajamčenog članom 10 ili članom 11 Konvencije. Putem javnog širenja informacija uz pomoć medija ili na javnim skupovima vezanim za rad pravosudnih organa (kao cjeline) ili nosilaca pravosudnih funkcija – sudija i tužilaca, može se vršiti javni pritisak na njihov rad. U tim slučajevima nadležni policijski organi ili drugi državni organi mogu postupati na način da ograničeni zajamčena prava građana na slobodu izražavanja i na slobodu okupljanja, pod uslovom da prije preduzimanja mjera koje smatraju za najadekvatnije provedu trodjelni ili tripartitni test (miješanje u pravo je u skladu sa zakonom i teži jednom od legitimnih ciljeva, a preduzete mjere su bile nužne u demokratskom društvu, odnosno srazmjerne legitimnom cilju koji se želio postići).

1.2. Sloboda okupljanja i udruživanja

Evropskom konvencijom, konkretno članom 11 predviđeno je da svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo da osniva sindikat i pristupi mu radi zaštite svojih interesa. Pravo na slobodu mirnog okupljanja je osnovno pravo u demokratskom društvu i, poput prava na slobodu izražavanja, čini jedan od temelja takvog društva. S tim u vezu, ESLjP smatra da ovaj član ne treba restriktivno tumačiti (*Djavit An v. Turkey*, no. 20652/92, § 56). Zaštita mišljenja i slobode izražavanja mišljenja je jedan od ciljeva slobode okupljanja i slobode udruživanja zajamčenih članom 11 (*Freedom and Democracy Party v. Turkey*, no. 239885/94, [GC], § 37). Bez obzira na njegovu autonomnu ulogu i posebno polje primjene, član 11 mora biti razmatran i u svjetlu člana 10, kada izražavanje ličnog mišljenja predstavlja cilj ostvarivanja slobode okupljanja (*Ezelin v. France*, no. 11800/85, § 37), kao i potreba obezbeđivanja foruma za javnu debatu i otvoreno iskazivanje protesta (*Éva Molnár v. Hungary*, no. 10346/05, § 42). Veza između člana 10 i člana 11 je naročito bitna kada zadiranje vlasti u ostvarivanje slobode mirnog okupljanja predstavlja reakciju na stavove ili izjave učesnika u demonstracijama ili članova udruženja (*Primov and Others v. Russia*, no. 17931/06, § 92). Član 11 u sebi sadrži dva prava, zapravo dvije sloboda: (1) slobodu okupljanja i (2) slobodu udruživanja.

U vezi sa pravom na slobodu okupljanja iz člana 11 Konvencije država ima dvije vrste obaveza: (1) pozitivne i (2) negativne. Pozitivne obaveze države ogledaju se u tome da države treba ne samo da se uzdržavaju od primijenjivanja nerazumnih indirektnih restrikcija na pravo na mirno okupljanje, već treba i da zaštite to pravo (npr. policijski službenici koji održavaju i čuvaju red na javnom skupu ili koji ga obezbjeđuju će aktivno zaštititi pravo zajamčeno članom 11 Konvencije ako sprječe napad na učesnike javnog skupa od strane trećih lica). Iako je osnovna svrha člana 11 da zaštititi pojedince od arbitrarnog miješanja javnih vlasti u uživanje zaštićenih prava, pored toga mogu postojati i pozitivne obaveze da se osigura djelotvorno uživanje ovih prava (*Djavit An v. Turkey*, § 57 i *Kudrevičius and Others v. Lithuania*, no. 37553/05, [GC], § 158). Vlasti imaju dužnost da preduzmu adekvatne mjere u vezi sa zakonitim demonstracijama kako bi se osiguralo njihovo mirno sprovođenje i, naravno, sigurnost građana. Međutim, one ne mogu garantovati ovo na apsolutan način i imaju široka diskreciona ovlaštenja u odabiru sredstava koja će koristiti. U ovom polju obaveza prema članu 11 Konvencije je obaveza da se *preduzmu mjere*, a ne da se *ostvare rezultati* (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 159). Drugim riječima, agencije za provođenje zakona treba da učine sve što je u njihovoj moći, odnosno sve u skladu sa personalnim, tehničkim i drugim mogućnostima kojima raspolažu da zaštite pravo, odnosno slobodu zajamčenu članom 11 Konvencije, ali, prostije rečeno, u tome ne moraju nužno da uspiju (neće postojati povreda prava ako su nadležni organi „dali sve od sebe“). Sud je naročito naznačio značaj preduzimanja *preventivnih sigurnosnih mjera* poput, primjerice, osiguravanja i prisutnosti službe za prvu pomoć na mjestu okupljanja/demonstracija, kako bi se

garantovalo glatko sprovođenje bilo kog događaja, sastanka ili drugog skupa, bilo da je političke, kulturne ili druge prirode (*Oya Ataman v. Turkey*, no. 74552/01, § 39). Dužnost da se komunicira sa organizatorima i vođama okupljanja ili protesta je bitan dio pozitivnih obaveza vlasti da se osigura mirno sprovođenje okupljanja, da se sprječe neredi i da se osigura sigurnost svih uključenih (*Frumkin v. Russia*, no. 74568/12, §§ 128-129).

Kako demonstracije određene vrste mogu da uznemiriti ili uvrijediti osobe koje se protive tim idejama ili tvrdnjama, postoji mogućnost pojave kontra-demonstracija. Međutim, svi učesnici moraju biti u mogućnosti da održe demonstracije bez straha da će biti izloženi fizičkom nasilju od strane njihovih protivnika. Takav strah može dovesti do odvrćanja udruženja, ili drugih grupa koje podržavaju zajedničke ideje ili interese, od otvorenog izražavanja njihovih mišljenja o vrlo kontroverznim pitanjima koja se odnose na društvenu zajednicu. U demokratskom društvu se pravo na kontra-skup ne može proširiti na sprečavanje vršenja prava na okupljanje (*Plattform „Ärzte für das Leben“ v. Austria*, no. 10126/82, § 32). S tim u vezi, javne vlasti u obavezi prema članu 11 da preduzmu *sve razumne i prikladne mjere* kako bi omogućile mirno održavanje zakonitih demonstracija. Država ima pozitivnu obavezu da zaštiti pravo na slobodu okupljanja obje grupe koje prosvjeduju i treba da pronađe *najmanje ograničavajuće mjere* koje bi, u načelu, omogućile da se obje demonstracije održe (*Fáber v. Hungary*, no. 40721/08, § 43). Kada postoji ozbiljna pretnja od nasilnih kontra-demonstracija, ESLJP domaćim vlastima dozvoljava široka diskreciona ovlaštenja u izboru sredstava kojima će omogućiti da se okupljanja odvijaju bez ometanja (*Alekseyev v. Russia*, no. 4916/07, § 75). Javne vlasti moraju da obrate pažnju na govor mržnje i na druge eventualne poteze učesnika okupljanja koje mogu imati ili mogu imati slične konotacije. Ta široka ovlaštenja koja Sud daje nacionalnim vlastima to ne čini iz razloga što dva suprotstavljena prava, u principu, zaslužuju podjednaku zaštitu koja odgovara obavezi neutralnosti države kada se suprotna viđenja sukobe, već i zato što su te vlasti u najboljem položaju da *procjene sigurnosne rizike* i opasnosti od ometanja, kao i *primjene odgovarajuće mjere* koje nalaže uočeni rizik (*Fáber v. Hungary*, § 42). U vršenju svoje slobodne ocjene, javne vlasti treba da, kao relevantno, uzmu u obzir nasilje na sličnim događajima u prošlosti i uticaj kontra-demonstracija na ciljane demonstracije, kada se radi o opasnosti od nasilne konfrontacije između dvije grupe (*Fáber v. Hungary*, § 44). Međutim, samo postojanje rizika nije dovoljno da se određeni događaj zabrani: vlasti prilikom donošenja procjene moraju dati konkretne proračune potencijalnih razmjera remećenja kako bi se procijenili resursi potrebni za neutralisanje opasnosti od eventualnih nasilnih sukoba (*Barankevich v. Russia*, no. 10519/03, § 33). Kada bi svaka vjerovatnoća napetosti i žustre razmjene između dvije suprotstavljene grupe tokom demonstracije opravdavala zabranu demonstracije, društvo bi bilo lišeno mogućnosti da se čuju različiti stavovi o bilo kom pitanju koja vrijeđa osjećanja većinskog mišljenja (*Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, no. 29221/95

and 29225/95, § 107). Bezuslovna zabrana kontra-demonstracije je dalekosežna mjera koja bi zahtevala posebno opravdanje, naročito kada se ta demonstracija odnosi na pitanje od javnog interesa (*Öllinger v. Austria*, no. 76900/01, § 44).

Pravo na slobodu okupljanja nije apsolutno pravo. Ono podliježe određenim ograničenjima u skladu sa članom 11 Konvencije. Mješanje u vršenje tog prava ne mora da bude potpuna zabrana, *de iure ili de facto*, već može da se sastoji od raznih drugih mjera koje vlasti preduzimaju (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 100). Primjerice, javne vlasti se mogu umiješati u pravo na slobodno okupljanje na način da više puta naglase kako neodobravaju skup ili ako su ga u prošlosti formalno i zabranjivalo, zatim ako je skup vuče određene rizike po učesnike, a vlasti odbiju da pruže odgovarajuću podršku uz pomoć sigurnosnih službi, pa na način da zabrane upotrebu određenih transparenta ili parole ili šta tome slično. Postoje i dvije moguće vrste ograničenja slobode okupljanja. Prva vrsta obuhvata uslove za ostvarivanje prava na slobodu okupljanja, naročito pravila o planiranju i vođenju okupljanja nametnuta kroz obavezne postupke obavještanja ili izdavanja dozvole za održavanje. Ograničenja ove vrste uglavnom se odnose na organizatore skupa. Druga vrsta ograničenja koja obuhvata mjere izvršenja poput kontrole masa, rasturanja skupa, hapšenja učesnika i/ili naknadne kazne. Takva ograničenja prvenstveno su usmjerena na učesnike skupa, bilo sadašnjeg, potencijalnog budućeg ili prošlog okupljanja. Mjere izvršenja i kazne mogu se odnositi bilo na kršenje pravila o održavanju okupljanja ili na određena (kažnjiva) djela počinjena u toku trajanja okupljanja.

Mješanje u pravo na slobodu mirnog okupljanja predstavljaće kršenje člana 11 osim u slučajevima kada je: (1) predviđeno zakonom, (2) teži jednom ili više legitimnih ciljeva i (3) nužno je u demokratskom društvu za ostvarivanje tih ciljeva (*Vyerentsov v. Ukraine*, no. 20372/11, § 51).

Predviđenost zakonom. Izraz „predviđeno zakonom“ zahtijeva ne samo da pobijana mjera ima pravni osnov u domaćem pravu, već se odnosi i na kvalitet dotičnog zakona, koji treba da bude dostupan dotičnom licu i predvidiv u pogledu njegovih posljedica (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 108- 110). Konkretno, norma se ne može smatrati „zakonom“ ukoliko nije formulisana dovoljno precizno da omogući građaninu – ako je potrebno uz odgovarajuće savete – da predvidi, u mjeri u kojoj je to razumno u datim okolnostima, posljedice koje data radnja može da proizvede (*Djavit An v. Turkey*, § 65). Međutim, praksa pokazuje da je nemoguće postići apsolutnu preciznost u oblikovanju zakona, naročito u oblastima gde se situacija menja u skladu sa preovlađujućim stavovima društva (*Ezelin protiv Francuske*, § 45). Konkretno, posljedice date radnje ne moraju biti predvidive sa apsolutnom sigurnošću (u praksi je to praktično nedostižno). Ipak, iako je izvjesnost veoma poželjna, ona može doneti prekomjernu krutost, a zakon mora biti u stanju da ide u korak sa promenljivim društvenim okolnostima, odnosno da bude fleksibilan. Shodno tome, mnogi zakoni su neizbežno zasnovani na terminima koji su, u

većoj ili manjoj meri, nejasni i čije su tumačenje i primjena stvar prakse (*Primov and Others v. Russia*, § 125). Uloga presuđivanja je povjerena nacionalnim sudovima upravo da rasprše nedoumice oko tumačenja koje mogu ostati. Iz tog razloga je ovlaštenje ESLJP-a da preispituje usklađenost sa domaćim pravom ograničeno, jer je prvenstveno na nacionalnim vlastima, posebno na sudovima, da tumače i primjenjuju domaće pravo. Štaviše, nivo preciznosti koji se traži od domaćeg zakonodavstva – koji ne može uvijek predvideti svaku okolnost – zavisi u značajnoj mjeri od sadržaja predmetnog instrumenta, od polja koje treba da pokrije i od broja i statusa onih na koje se odnosi (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 110). Da bi domaće pravo zadovoljilo kvalitativne zahtjeve, ono mora da predvidi mjeru pravne zaštite od proizvoljnih mešanja javnih vlasti u prava garantovana Konvencijom. U pitanjima koja se tiču osnovnih prava bilo bi suprotno vladavini prava, jednom od osnovnih principa demokratskog društva sadržanog u Konvenciji, da zakonska diskrecija data izvršnoj vlasti bude izražena u vidu nesputane moći. Shodno tome, zakon mora dovoljno jasno da naznači obim svakog takvog diskrecionog ovlaštenja i način njegovog vršenja (*Navalnyy v. Russia*, no. 29580/12, [GC], § 113). ESLJP je zauzeo stav da domaće zakonske odredbe koje omogućavaju izvršnoj vlasti da predloži promenu mjesta, vremena ili načina sprovođenja javnih događaja, a koje su bez *adekvatnih i djelotvornih* pravnih lijekova protiv proizvoljnog i diskriminatornog vršenja tih ovlaštenja, ne ispunjavaju zahtjev „kvaliteta zakona“ iz Konvencije. Dakle, i ono što je propisano zanakon neće ispunjavati ovaj kriterijum jer sam zakon nije dovoljnog kvaliteta kakav to zahtijeva Evropska konvencija. Isto tako, široka diskreciona ovlaštenja izvršnih vlasti u odlučivanju koje ponašanje čini „javni skup“ koji podliježe službenom obavještanju u nedostatku kriterijuma koji ga razlikuju od neformalnog skupa, navela su Sud da posumnja da su upravne mere za sprovođenje zakona koje se odnose na nepoštovanje postupka obavještanja „predviđene zakonom“ (*Navalnyy v. Russia*, § 117-118). Pored toga mjere za sprovođenje zakona koje se primjenjuju u odnosu na zakonske odredbe koje nisu povezane sa namjerom iza tih mjera, mogu se okarakterisati kao proizvoljne i nezakonite. Dakle, kazne za nepoštovanje zakonite naredbe policajca, ili za huliganizam, izrečene da bi se sprječilo ili kaznilo učešće na okupljanju, ne ispunjavaju uslov zakonitosti iz Konvencije (*Hakobyan and Others v. Armenia*, no. 34320/04, § 107).

Legitiman cilj. Zahtjev da se usko tumače izuzeci od prava na slobodu okupljanja takođe se primjenjuje i na legitimne ciljeve navedene u stavu 2 člana 11. Konkretno, „sprečavanje nereda“ – jedan od najčešće navođenih dozvoljenih osnova za ograničavanje uživanja prava na slobodu okupljanja, mora biti usko tumačen, u skladu sa izrazom „la défense de l’ordre“ koji je upotrijebljen u francuskom tekstu (*Navalnyy v. Russia*, § 120). Osim sprečavanja nereda, zaštita prava drugih se često navodi kao legitimni cilj. Zapravo su ova dva cilja blisko povezana jer „ograničavanje slobode mirnog okupljanja na javnim mjestima mogu da služe za zaštitu prava drugih sa ciljem sprečavanja nereda i održavanja urednog protoka saobraćaja

(*Éva Molnár v. Hungary*, § 34). Budući da je prenatrpanost tokom javnog događaja izvor mnoštva opasnosti, nisu rijetki slučajevi da državne vlasti u raznim zemljama nameću ograničenja za mjesto, datum, vrijeme, oblik ili način sprovođenja planiranog javnog okupljanja (*Primov and Others v. Russia*, § 130). ESLJP bi obično prihvatio da su predmetne mjere imale za cilj „sprečavanja nereda” ili „zaštite prava drugih”, ili oba, mada se navedeni cilj može odbiti ako je u konkretnim okolnostima očito bespredmetan. Sud nije uvažio cilj sprečavanja nereda u odnosu na događaje gdje su skupovi bili nenamjerni i nisu stvarali smetnje (*Navalnyy v. Russia*, §§ 124-126). U kontekstu ograničenja LGBT stacionarnih demonstracija Sud je odbacio pozivanje na cilj „zaštite morala” kao diskriminatorno (*Bayev and Others v. Russia*, nos. 67667/09, 44092/02 and 56717/12, §§ 66-69). Bez obzira na to da li ESLJP prihvata da su vlasti težile legitimnom cilju ili odbacuje ciljeve koje je postavila javna vlast, on može da ispita predstavku prema članu 18 da su predmetne mjere imale skrivenu svrhu, poput političkog progona (kao jedina svrha ili uz zakonitu svrhu). Sud je u većini predmeta našao da navodi prema članu 18 nisu otvorili posebno pitanje u vezi sa prigovorima ispitanim prema članovima 5 i 11 (*Primov and Others v. Russia*, § 130). Međutim, ako takvi navodi predstavljaju osnovni aspekt predmeta, Sud ih može zasebno ispitati (*Navalnyy v. Russia*, § 164).

Nužnost u demokratskom društvu. Kada ispituje da li se ograničenja prava i sloboda garantovanih Konvencijom mogu smatrati „neophodnim u demokratskom društvu”, države ugovornice uživaju određeno, ali ne i neograničeno polje slobodne ocjene (*Barraco v. France*, no. 31604/05, § 42). U svakom slučaju je na Sudu da donese konačnu odluku o usklađenosti ograničenja sa Konvencijom, a to će uraditi procjenom okolnosti konkretnog slučaja (*Galstyan v. Armenia*, no. 26986/03, § 114). Predmetna mjera mora da odgovori na „neodložnu društvenu potrebu” i da bude *srazmjerna* „legitimnom cilju” a razlozi koje su nacionalne vlasti navele da je opravdaju moraju da budu *relevantni i dovoljni*. Nacionalne vlasti moraju da primijene standarde koji su u skladu sa principima sadržanim u članu 11 i, štaviše, da svoje odluke zasnuju na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica. Princip proporcionalnosti zahtijeva da se uspostavi ravnoteža između svrha navedenih u stavu 2 člana 11 sa jedne strane, i s druge strane zahtjeva za slobodnim izražavanjem mišljenja riječima, gestom ili čak šutnjom ljudi okupljenih na ulicama i drugim javnim mjestima (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, §§ 142-144). Kršenja drugih odredaba Konvencije, poput članova 3, 5 ili 6, u vezi sa učešćem podnosioca predstave u mirnom okupljanju, odlučujuća su za odluku Suda da li je predmetno miješanje u prava iz člana 11 bilo neophodno u demokratskom društvu (*Zakharov and Varzhabetyan v. Russia*, nos. 35880/14 and 75926/17, §§ 87-91).

U vezi sa zahtjevom za nužnošću u demokratskom društvu, trebamo se osvrnuti još nekoliko pitanja koji se odnosi na ograničenja prava na slobodu okupljanja. To su sljedeća: (a) usko polje slobodne ocjene u vezi sa opštom zabranom demonstracija, (b) šire polje slobodne ocjene za namjerno ometanje redovnog života i ozmiljno remećenje saobraćaja, (c) efekat zastrašivanja, (d) sankcije, odnosno ka-

zne, na njihovu prirodu i težinu i (e) rasturanje demonstracija i upotreba sile.

(a) Država može da, u skladu sa Konvencijom, usvoji opšte mjere koje se primjenjuju na unaprijed definisane situacije bez obzira na pojedinačne činjenice svakog slučaja, čak i kad to može da dovede do pojedinačnih teških slučajeva (*Animal Defenders International v. the United Kingdom*, no. 48876/08, [GC], § 106). Međutim, opšta zabrana okupljanja, odnosno demonstracija može biti opravdana samo ako postoji stvarna opasnost da ona rezultira neredom koji se ne može sprečiti drugim manje strogim mjerama. S tim u vezi, vlasti moraju da uzmu u obzir efekat zabrane demonstracija koje same po sebi ne predstavljaju opasnost za javni red. Samo ako nepovoljan ishod toga da su takve demonstracije obuhvaćene zabranom očigledno nadmašen sigurnosnim razmatranjima koja opravdavaju izdavanje takve zabrane, i ukoliko ne postoji mogućnost da se izbegnu neželjeni efekti zabrane uskim ograničavanjem njenog obima u smislu teritorijalne primjene i trajanja, tada se zabrana može smatrati neophodnom u smislu stava 2 člana 11 Konvencije (*Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom*, no. 8840/78).

(b) Država propisuje pravila ponašanja sa tačko određenim razlogom – da omogućiti normalno funkcionisanje društvene zajednice. Međutim, ukoliko određeno okupljanje ima za cilj remećenje normalnog života građana i njihovo uzmeniravanje, odnosno ukoliko se učesnici skupa ne pridržavaju određenih zakonom nametnutih, ali dopuštenih ograničenja i ponašanje koji će prouzrokovati prekid uobičajenog života i drugih aktivnosti do mjere koja premašuje neizbježan prekid u datim okolnostima, predstavlja ponašanje koje ne može uživati istu privilegovanu zaštitu prema Konvenciji kao politički govor ili rasprava o pitanjima od javnog interesa ili mirno izražavanje mišljenja o tim pitanjima. Države ugovornice uživaju široko polje slobodne procjene u svojoj ocjeni neophodnosti preduzimanja mjera za ograničavanje takvog ponašanja (prema zaključku ESLjP-a u predmetu *Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 156). Međutim, postupajući u okviru tog polja nacionalne vlasti moraju da primjene standarde koji su u skladu sa načelima sadržanim u članu 11 i da svoje odluke zasnuju na prihvatljivoj procjeni relevantnih činjenica, jer ukoliko ne uspijuto učiniti, može doći do kršenja člana 11 (vid. *Körtvélyessy v. Hungary*, no. 7071/10, §§ 26-29).

(c) Posebno pitanje predstavlja efekat zastrašivanja. Naime, pri razmatranju srazmjernosti mjere koju javne vlasti planiraju preduzeti, mora se uzeti u obzir njen eventualni efekat zastrašivanja (engl. *chilling effect*). Konkretno, prethodna zabrana okupljanja može odvratiti učesnike da u njemu učestvuju, ali i prethodna zabrana može imati efekat zastrašivanja na osobe koje nameravaju da učestvuju u skupu, čak i ako se skup zatim nastavi bez ometanja od strane vlasti, na primjer iz zbog toga što nisu imali zvanično odobrenje i što, prema tome, vlasti ne bi osigurale nikakvu službenu zaštitu od mogućih neprijateljskih kontrademonstrata (*Bączkowski and Others v. Poland*, no. 1543/06, §§ 66-68). Efekta zastrašivan-

ja može ostati prisutan i nakon oslobađajuće presude ili odustajanja od optužbi protiv demonstranata, jer ih i samo službeno gonjenje može obeshrabriti da učestvuju na sličnim skupovima (*Nurettin Aldemir and Others v. Turkey*, nos. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 and 32138/02, § 34). Naknadne mjere izvršenja, poput upotrebe sile za rasturanje okupljanja, hapšenje učesnika, pritvaranje i/ili sprovođenje upravnih kazni, mogu imati za svoju posljedicu obeshrabrivanje učesnika i drugih ljudi od učešća u sličnim skupovima u budućnosti (*Balçık and Others v. Turkey*, no. 25/02, § 41). Efekt zastrašivanja se ne uklanja automatski čak i ako se mjera izvršenja istog ukine, na primjer ako su kazne kasnije ukinuli sudovi (*Ivanov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, no. 44097/98, § 135). Efekt zastrašivanja je često prisutan u mjerama koje se tiču političkih okupljanja, jer bi njihovo suzbijanje generalno obeshrabrilo organizatore i učesnike da planiraju i učestvuju na prosvjedima ili da se aktivno uključe u opozicionu politiku. Takve mjere mogu da imaju ozbiljan potencijal da odvrte ostale pristalice opozicije i širu javnost od prisustva demonstracijama i, uopštenije, od učešća u otvorenoj političkoj raspravi. Efekt zastrašivanja se može pojačati ako se mjere izvršenja usmjere na poznatu javnu ličnost ili privuku široku medijsku pažnju (*Nemtsov v. Russia*, §§ 77-78). Isto tako, upotreba sile od strane policije za hapšenje učesnika okupljanja koji nisu umješani ni u kakve nasilne akte može imati efekt zastrašivanja, obeshrabrujući ih da učestvuju na sličnim javnim skupovima.

(d) Priroda i težina izrečenih kazni (sankcija) su faktori koji se moraju uzeti u obzir prilikom procjene srazmernosti miješanja u odnosu na cilj kojem se teži (*Kudrevičius and Others v. Lithuania*, § 146). Kada su kazne izrečene demonstrantima krivične prirode, one zahtijevaju naročito opravdanje. Mirne demonstracije, u principu, ne bi trebalo da se izlažu prijetnji krivičnom sankcijom (*Akgöl and Göl v. Turske*, no. 28495/06 and 28516/06, § 43), a posebno lišavanju slobode (*Gün and Others v. Turkey*, no. 8029/07, § 83). Stoga ESLjP mora da sa posebnom pažnjom ispita slučajeve kada kazne, koje su nacionalne vlasti izrekle zbog nenasilnog ponašanja, uključuju kaznu zatvora (*Taranenko v. Russia*, no. 19554/05, § 87). Sa druge strane, ukoliko je okupljanje prekinuto zbog toga što mu je nedostajala dozvola, procjena srazmjernosti bit će usredsređena na ponašanje vlasti na mjestu okupljanja, a ne samo na kaznu izrečenu učesnicima okupljanja u daljim postupcima. Stoga, ESLjP se mora uvjeriti da su vlasti, u vršenju diskrecionog ovlaštenja koje im daje domaće pravo, postupale na način koji je u skladu sa suštinom prava na slobodu okupljanja, i prema potrebi, uz dužno priznanje privilegovane zaštite na temelju Konvencije za politički govor, rasprave o pitanjima od javnog interesa i mirne manifestacije o tim pitanjima.

(e) Odluka o rasturanju okupljanja mora biti opravdana relevantnim i dovoljnim razlozima (*Ibrahimov and Others v. Azerbaijan*, nos. 69234/11, 69252/11 and 69335/11, § 80). Smatra se da neispunjavanje formalnih zahtjeva za održavanje okupljanja nije dovoljan razlog za njegovo rasturanje. Miješanje u slobodu ok-

upljanja koje uključuje njegovo prekidanje, rasturanje ili hapšenje učesnika može biti opravdano samo na određenoj i potvrđenoj materijalnopravnoj osnovi, kao što su ozbiljni rizici predviđeni zakonom, i to tek nakon što su učesnici dobili adekvatnu priliku da izraze svoje stavove (*Éva Molnár v. Hungary*, §§ 42-43). Bez obzira na to da li policija interveniše kao odgovor na ometanje uobičajenog života koji je prouzrokovalo okupljanje, poput ometanja saobraćaja, ili da bi smanjila nasilne čine učesnika, upotreba sile, ka sredstvo ograničenja prava i sloboda, mora da ostane srazmjerna legitimnim ciljevima sprečavanja nereda i zaštite prava drugih (*Oya Ataman v. Turkey*, §§ 41-43). Upotreba sredstava za rasturanje, kao što je podvrgavanje demonstranata vodenim topovima i suzavcu, ili kretanje oklopnim vozilima na njih, zahtevaju posebno opravdanje (*Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası and Others v. Turkey*, no. 20347/07, § 108). Naročito je teško opravdati neselektivnu upotrebu takvih sredstava za rasturanje poput bacanja suzavca u okolnostima u kojima demonstranti i slučajni prolaznici ne mogu biti razdvojeni. Štaviše, upotreba sile u rasturanju okupljanja može u određenim okolnostima predstavljati nečovječno i ponižavajuće postupanje suprotno članu 3 Konvencije (*Süleyman Çelebi v. Turkey*, nos. 22729/08 and 10581/09, §§ 79-111). Naročito upotreba suzavca mora podlegati jasnim pravilima, a mora postojati i sistem koji garantuje adekvatnu obuku osoblja zaduženog za sprovođenje zakona, te kontrolu i nadzor nad tim osobljem tokom demonstracija, kao i djelotvorno ex post facto razmatranje neophodnosti, srazmjernosti i razumnosti bilo kakve upotrebe sile, posebno protiv ljudi koji ne pružaju nasilni otpor (*İzci v. Turkey*, no. 42606/05, § 99). U slučaju sukoba velikih razmjera između demonstranata i službenika zaduženih za sprovođenje zakona koji uključuje nasilje na obje strane, vlasti su dužne da po sopstvenoj inicijativi pokrenu istragu kako bi se pažljivo ispitali postupci ne samo demonstranata koji su nasilno nastupali, već i službenika zaduženih za sprovođenje zakona (*Zakharov and Varzhabetyan v. Russia*, §§ 53-55). U ovome stavu ESLJP naglašava važnost odgovornosti vlasti u situacijama sukoba između demonstranata i policije te potrebu za provođenjem nepristranih istraga kako bi se razmotrili postupci svih uključenih strana. Vlasti bi trebale provesti temeljitu istragu koja će obuhvatiti i nasilje demonstranata i eventualno neprimjereno postupanje službenika zaduženih za sprovođenje zakona (npr. da li je bilo prekomjerne upotrebe sile). Ovakve istrage imaju za cilj utvrđivanje odgovornosti za zloupotrebu sile, kršenje zakona ili kršenje ljudskih prava, kako bi se osigurala pravičnost i pravna zaštita za sve uključene strane. Time se nastoji održati povjerenje u pravosudni sistem i pokazati da se postupci nasilja ili zloupotrebe neće tolerirati ni kod demonstranata ni kod službenika zaduženih za sprovođenje zakona.

Spontana okupljanja. U posebnim okolnostima kada spontana demonstracija može biti opravdana (npr. kao odgovor na politički događaj), rasturanje tog okupljanja samo zato što nije dostavljena potrebna prethodna prijava, a da nije bilo nezakonitog ponašanja od strane učesnika okupljanja, može da predstavlja nerasazmjerno ograničenje njihove slobode mirnog okupljanja (*Bukta and Others v.*

Hungary, no. 25691/04, § 36 i *Laguna Guzman v. Spain*, no. 41426/17, § 51). To ne znači da nedostatak prethodnog obavještenja/prijave za spontane demonstracije ne može nikada da bude legitimni osnov za rasturanje skupa. Pravo da se održe spontane demonstracije može da nadjača obavezu davanja prethodnog obavještenja o javnom okupljanju samo u određenim okolnostima, odnosno ako je neposredan odgovor na trenutni događaj opravdan u obliku demonstracije. Konkretno, takvo odstupanje od opšteg pravila prijave može da bude opravdano ako bi odlaganje učinilo taj odgovor zastarjelim (*Éva Molnár v. Hungary*, §§ 37-38). Domaće sudsko preispitivanje moraju da uzmu u obzir posebne okolnosti u kojima je neodložan odgovor na trenutni događaj opravdan u obliku spontanog okupljanja i opravdava odstupanje od stroge primjene rokova za obavještanje ili odobravanje.

ESLjP je u više navrata isticao postojanje između između demokratije, pluralizma i slobode udruživanja. Zaista, način na koji nacionalno zakonodavstvo sadrži ovu slobodu i način na koji je vlasti primjenjuju u praksi otkriva stanje demokratije u dotičnoj državi (vid. *Gorzelik and Others v. Poland*, no. 44158/98, [GC], § 88 i *Sidiropoulos and Others v. Greece*, no. 26695/95, § 40). Iako se u kontekstu člana 11 ESLjP često pozivao na suštinsku ulogu koju imaju političke stranke u osiguravanju pluralizma i demokratije, udruženja osnovana u druge svrhe, uključujući i ona koja štite kulturnu ili duhovnu baštinu, koja teže različitim socio-ekonomskim ciljevima, koja proklamuju ili podučavaju o religiji, koja traže etnički identitet ili ističu manjinsku svijest, takođe su važna za pravilno funkcionisanje demokratije (*Gorzelik and Others v. Poland* § 92). Učešće građana u demokratskom procesu se u velikoj mjeri ostvaruje kroz članstvo u udruženjima u kojima se mogu međusobno povezati i zajedno težiti zajedničkim ciljevima (*Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*, no. 72881/01, § 61). Sloboda udruživanja je naročito važna za osobe koje pripadaju manjinama, uključujući nacionalne i etničke manjine. Stvaranjem udruženja kako bi se izrazili i promovisali njihovi identiteti može biti ključno u pomaganju manjini da očuva i zaštiti svoja prava (*Gorzelik and Others v. Poland*, § 93). Udruženja koja se upuštaju u aktivnosti koje su suprotne vrijednostima Konvencije ne mogu da uživaju zaštitu člana 11 zbog člana 17 koji zabranjuje upotrebu Konvencije kako bi se uništila ili prekomjerno ograničila prava koja ona jamči.

Pravo na slobodu udruživanje ima izvjesne dodirne tačke sa drugim pravima, a naročito sa pravima sadržanim u članu 9 i članu 10 Evropske konvencije. Zaštita ličnih mišljenja koju pružaju članovi 9 i 10 Konvencije u obliku slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti i slobode izražavanja, takođe je jedna od svrha slobode udruživanja zajamčene članom 11. Važno je napomenuti da se član 11 primjenjuje ne samo na osobe ili udruženja čija su mišljenja blagonaklono prihvaćena ili se smatraju neuvredljivim ili ne izazivaju nikakvu reakciju, već i na ona mišljenja koja mogu da uvrijede, šokiraju ili uznemire (vid. *Redfearn v. the United Kingdom*, no. 47335/06, § 56). Iako član 10 garantuje da se čak i one ideje koje odstupaju od ideja demokratskih sistema mogu izraziti u javnoj raspravi, pod uslovom da ne predstavljaju govor mržnje ili podsticanje drugih na nasilje, član 11 ne sprječava

države da preduzmu mere kako bi osigurale da udruženje ne sledi političke ciljeve koji su suprotni vrijednostima pluralističke demokratije i koji krše prava i slobode zajamčene Konvencijom (npr. država ima pravo da ugasi ili zabrani rad udruženjima koja promovišu rasnu ili vjersku mržnju). Da bi se načela demokratskog pluralizma ostvarila, udruženja moja javno prezetnovati svoje stavove, mišljenja i ideje. I tu, dakle, vidimo da član 11 tangira član 10.

Pod terminom „udruženje“ se podrazumijeva svako dobrovoljno grupisanje zarad zajedničkog cilja, odnosno vaki oblik dobrovoljnog povezivanja više fizičkih ili pravnih lica radi unapređenja ili ostvarivanja nekog zajedničkog ili opšteg interesa ili cilja, u skladu sa Ustavom i zakonom, a čija osnovna svrha nije sticanje dobiti. Pojam slobode udruživanja se tiče prava da se osnuje ili pridruži grupi ili organizaciji koja teži određenim ciljevima. Ovo pravo pjeđinca ima dva aspekta. Prvi je pozitívni, odnosno pravo da se učlani i bude član udruženja, dok je drugi negativni, a odnosi se na pravo pojedinca da ne bude član niti jednog udruženja ukoliko to ne želi. Da bi udruženje uživalo zaštitu po članu 11 ono mora imati privatnopravni karakter, dakle iz zaštite člana 11 izuzimaju se udruženja javnopravnog karaktera ili koja imaju kvazi-javni karakter. Izraz „udruživanje“ ima autonomno značenje klasifikacija u domaćem pravu ima samo relativnu vrednost i predstavlja samo polaznu tačku (vid. *Chassagnou and Others v. France*, no. 25088/94, 28331/95 and 28443/95, [GC], § 100). Na osnovu prakse ESLJP-a, elementi koji određuju da li se udruženje smatra privatnim ili javnim su sljedeći: (1) da li su ga osnovali pojedinci ili zakonodavac, (2) da li je ostalo integrisano u državne structure, (3) da li mu je povjerena upravna, disciplinska i regulatorna vlast i (4) da li je težilo cilju koji je bio u opštem interesu (*Herrmann v. Germany*, no. 9300/07, § 76).

Sastavni dio prava na slobodu udruživanja predstavlja pravo da se osnuje udruženje. Diskreciona ocjena svakog zakonodavca je da putem odgovarajućih pravnih akata odredi uslove i postupak osnivanja udruženja. Udruženje privatnopravnog karaktera koje bude osnovano u skladu sa domaćim propisima uživa zaštitu prema članu 11. Međutim, u nekim situacijama domaće vlasti mogu odbiti priznati sastus pravnog lica novoformiranom udruženju. Ukolilike udruženje osnovano u skladu sa zakonom i po zakonu propisanoj proceduri, odna će se uzeti da domaće vlasti zadiru u pravo na slobodu udruživanja, odnosno da se neopravdano miješaju. Član 11 štiti udruženja od neopravdanog miješanja države, koje obično uključuje odbijanje registracije ili raspuštanje udruženja, ali može da ima i druge oblike koji spječavaju udruženje da obavlja svoje aktivnosti (npr. inspekcijama ili ograničenjima u finansiranju) (*Yordanovi v. Bulgaria*, no. 11157/11, §§ 62-63). Međutim miješanje u pravo na slobodu udruživanja je opravdano ukoliko zadovoljava uslove iz stava 2 člana 11, odnosno ako je predviđeno zakonom, teži jednom ili više legitimnih ciljeva i ako je to nužno u demokratskom društvu. Dakle, član 11, pored toga što predviđa pravo, predviđa i određene uslove usljed čijeg ispunjenja može doći do ograničenja tog prava.

Predvidivost u zakonu. Ovaj uslov zahtijeva prije svega da osporena mjera ima pravni osnov u domaćem pravu. Takođe, on se odnosi i na kvalitet dotičnog zakona, koji mora da bude dostupan dotičnom licu i predvidiv u pogledu njegovih posljedica. Zakon je „predvidiv“ ukoliko je formulisan dovoljno precizno da omogući pojedincu – ako je potrebno uz odgovarajući savet – da prilagodi svoje ponašanje. Da bi domaći zakon ispunio ove zahtjeve, on mora da pruži mjeru pravne zaštite od proizvoljnog miješanja javnih vlasti u prava zajamčena Konvencijom. Zakon mora da dovoljno jasno naznači obim svakog takvog diskrecionog ovlaštenja i načina njenog vršenja.

Legitiman cilj. Svako miješanje u pravo na slobodu udruživanja mora da teži najmanje jednom od legitimnih ciljeva postavljenih u stavu 2 člana 11, a to su: (a) nacionalna sigurnost ili javna sigurnost; (b) sprečavanje nereda ili kriminala; (c) zaštita zdravlja ili morala i (d) zaštita prava i sloboda drugih. Izuzeci od slobode udruživanja se moraju usko tumačiti, tako da je njihovo nabranje strogo iscrpno, a njihova definicija nužno restriktivna (*Sidiropoulos and Others v. Greece*, § 38).

Nužnost u demokratskom društvu. Pojam nužnosti u ovom kontekstu uključuje dva uslova: (a) svako miješanje mora da odgovara „neodložnoj društvenoj potrebi“ i (b) miješanje mora da bude srazmerno legitimnom cilju koji se štiti. Izraz „nužno“ nije fleksibilan i mora se strogo tumačiti. Izuzeci od pravila slobode udruživanja moraju da se uspostave striktno i samo ubjedljivi i uvjerljivi razlozi mogu da opravdaju ograničenja te slobode. Na prvome mjestu je na nacionalnim vlastima da procjene da li postoji „neodložna društvena potreba“ da bi se nametnulo određeno ograničenje. Država svoje diskreciono pravo treba da izvrši razumno, uz dužnu pažnju i u doborj vjeri. Svako ograničenje koje nametne mora biti učinjeni iz *relevantnih i dovoljnih razloga* koje bi takvo ograničenje opravdale.

Pravo i djelotvorno poštovanje slobode udruživanja se ne može svesti na puku dužnost države da se ne miješa (*Ouranio Toxo and Others v. Greece*, no. 74909/01, § 37). Nacionalne vlasti mogu u određenim okolnostima imati obavezu da intervenišu u odnos između privatnih lica preduzimanjem razumnih i odgovarajućih mjera kako bi osigurale učinkovito uživanje prava na slobodu udruživanja (*Wilson, National Union of Journalists and Others v. the United Kingdom*, no. 30668/96, 30671/96 and 30678/96, § 41). Bez obzira na to da li se predmet analizira u smislu pozitivne obaveze države ili u smislu miješanja javne vlasti koje mora da bude opravdano, kriterijumi koji se primjenjuju se suštinski ne razlikuju. U oba konteksta mora se voditi računa o pravičnoj ravnoteži između konkurentskih interesa pojedinca i zajednice u celini (*Sørensen and Rasmussen v. Denmark*, no. 52562/99 and 52620/99, [GC], § 58) Na javnim vlastima je da jamče pravilno funkcionisanje udruženja ili političke stranke, čak i kada uznemiravaju ili vrijeđaju osobe koje se protive zakonitim idejama ili tvrdnjama koje žele da promovišu. Njihovi članovi moraju biti u mogućnosti da održavaju sastanke bez straha da će biti izloženi fizičkom nasilju od strane njihovih protivnika. Takav strah bi mogao da odvрати

druga udruženja ili političke stranke od otvorenog iskazivanja svojih mišljenja o vrlo kontroverznom pitanjima koja utiču na društvenu zajednicu. U demokratiji pravo na kontra-demonstracije ne može dovesti do onemogućavanja vršenja prava na udruživanje (*Ouranio Toxo and Others v. Greece*, no. 74909/01, § 37). Pozitivna obaveza da se osigura učinkovito uživanje prava na slobodu udruživanja je od naročite važnosti za osobe koje imaju nepopularna mišljenja ili pripadaju manjinama, jer su oni podložniji viktimizaciji (*Bączkowski and Others v. Poland*, § 64).

Postoji pozitivna obaveza javnih vlasti da omoguće sudsko preispitivanje i mjere zaštite od otkaza od strane privatnih poslodavaca ako je otkaz motivisan isključivo činjenicom da zaposleni pripada određenoj političkoj stranci (*Redfearn v. the United Kingdom*, no. 47335/06, § 43, gdje je zaposleni bio spriječen da podnese tužbu sudu zbog neopravdanog otkaza na osnovu političke pripadnosti tokom jednogodišnjeg kvalifikacionog perioda). Prema članu 11 i članu 14 Konvencije od država članica se zahtijeva da uspostave pravosudni sistem koji osigurava stvarnu i učinkovitu zaštitu od diskriminacije po osnovu članstva u udruženju (*Danilenkov and Others v. Russia*, no. 67336/01, § 124, gdje su domaće pravosudne vlasti odbile da uvažavaju žalbe podnosioca predstavke na osnovu toga što se postojanje diskriminacije može utvrditi samo u krivičnom postupku). Država ima pozitivnu obavezu da uspostavi sistem priznavanja koji olakšava sticanje statusa pravnog lica od strane vjerskih zajednica. Definisane pojmove vjeroispovijesti i vjerskih aktivnosti ima direktne posljedice na ostvarivanje prava pojedinaca na slobodu vjeroispovijesti (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary*, nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12, § 90). Pored toga, ESLJP je u svojoj praksi ustanovio i dužnost države ugovornice da organizuje svoj domaći sistem državne registracije i preduzme neophodne korektivne mjere kako bi se omogućilo relevantnim vlastima da se pridržavaju rokova propisanih njenim vlastitim zakonom i da bi se izbjegnula nerazumna odlaganja u tom pogledu (*Ramazanov and Others v. Azarbaijan*, no. 44363/02, § 65, gdje je Ministarstvo pravde prekršilo zakonske rokove za registraciju udruženja po domaćem pravu, a domaći zakon nije pružio dovoljnu zaštitu od takvih kašnjenja).

1.3. Sloboda kretanja

Sloboda kretanja predviđena je članom 2 Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju. Prema članu 2 Protokola 4 svako ko se nalazi zakonito (legalno) na teritoriji države članice Konvencije (odnosno države koja je ratifikovala Protokol 4) ima pravo na slobodu kretanja i slobodan izbor svog boravišta. Dakle, član 2 Protokola br. 4 predviđa, u principu, dva prava: slobodu kretanja i slobodu izbora mjesta nastanivanja, odnosno boravišta (što se predviđa stavom 1 ovog člana). Ovim članom (konkretno stavom 2) se predviđa i pravo na slobodu napuštanja teritorije države (uključujući svoje vlastite). Ova prava nisu apsolutna i ona mogu biti podvrgnuta određenim ograničenjima koja su članom 2 Protokola br. 4 izričito predviđena (st.

3 i 4). Naime, radi se o ograničenjima koja su u skladu sa zakonom i koja su nužna u demokratskom društvu radi interesa nacionalne ili javne sigurnosti, radi održavanja javnog poretka, prevencije kriminala, zaštite javnog zdravlja i morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih. Takođe, prava zajamčena članom 2 Protokola br. 4 mogu biti opravdano ograničena u specifičnim područjima radi zaštite javnog interesa u demokratskom društvu. Pored ovih, na prava iz člana 2 Protokola br. 4 primjenjuju se i ograničenja predviđena članom 15 Konvencije.

Članom 15 Konvencije predviđena su odstupanja od velikog broja zajamčenih prava u određenim okolnostima. Naime, država može da odstupi od određenih prava u Konvenciji u doba rata ili druge javne opasnosti koja prijete opstanku nacije, svaka visoka strana ugovornica može preduzeti mjere koje odstupaju od njenih obaveza po ovoj konvenciji, i to u najnužnijoj mjeri koju zahtijeva hitnost situacije, s tim da takve mjere ne budu u neskladu s njenim drugim obavezama prema međunarodnom pravu. Svaka država članica Konvencije, ukoliko odluči da iskoristi svoje pravo iz člana 15 Konvencije i da odstupi od određenih prava mora o tome u potpunosti obavijestiti generalnog sekretara Vijeća Evrope (odnosno Sekretarijat ove organizacije kao administrativno tijelo) i u tom obavještenju iznijeti sve mjere koje kani preduzeti ili koje već preduzima, a kojima se ograničavaju zajamčena prava, te o razlozima za preduzimanje takvih mjera. Ona, takođe, obavještava generalnog sekretara kada takve mjere prestaju djelovati i kada se odredbe Konvencije ponovo počinju u potpunosti primjenjivati. Međutim, odstupanje nisu moguća od odredaba člana 2 (pravo na život), člana 3 (zabrana mučenja), člana 4 stav 1 (zabrana ropstva) i člana 7 (kažnjavanje samo na osnovu zakona).

Dakle, da bi se moglo odstupiti od određeneih prava i sloboda zajamčenih Konvencijom, moraju biti kumulativno ispunjena tri sljedeća (materijalna) uslova: (1) mora postojati javna opasnost koja prijete (redovnom) životu nacije (države), (2) sve mjere koje se preduzimaju kao odgovor na tu prijetnju moraju biti „strogo zahtijevane hitnošću situacije“ i (3) mjere preduzete kao odgovor na prijetnju moraju biti u skladu s drugim obavezama države prema međunarodnom pravu. Uz ove materijalne zahtjeve, odstupanje mora biti proceduralno ispravno. Šta to znači? To znači da mora postojati neka službena objava odstupanja i obavijest o odstupanju i svim mjerama donesenim u skladu s tim, a završetak odstupanja mora se saopštiti generalnom sekretaru Vijeća Evrope (član 15 stav 3 Konvencije). Do sada je nekolicina država iskoristila svoje pravo iz člana 15 (npr. Republika Srbija, Albanija, Makedonija, San Marino i druge su tokom pandemije COVID-19 derogirale određena prava i slobode predviđene Konvencijom). Na derogaciju prava i slobode zajamčenih Evropskom konvecijom, ESLJP je naročito osjetljiv. Zato pristupa naročitom nadzoru nad državama koje su se odlučile na taj korak i preispituje opravdanost razloga za derogaciju prava i sloboda. Tako je postupajući u predmetu *A. and Others v. the United Kingdom*, no. 3455/05, zaključio da događaji u SAD iz 2001. godine (konkretno teroristički napadi u New Yorku 11. septembra) ne predstavljaju valjan razlog za derogaciju prava od strane britanske Vlade.

Prema mišljenju Suda, da bi samo odstupanje bilo valjano, hitni slučaj koji je doveo do toga mora biti: (1) stvarna ili neizbježna opasnost, iako države ne moraju čekati da se katastrofa dogodi prije poduzimanja preventivnih mjera (*A. and Others v. the United Kingdom*, § 177), (2) prijetnja mora uključivati cijelu naciju (državu), iako se prijetnja ograničena na određenu regiju može tretirati kao „prijetnja po život nacije“ u toj određenoj regiji (*Aksoy v. Turkey*, no. 21987/93, § 70), (3) prijetnja mora ugroziti nastavak organizovanog (redovnog ili uobičajenog) života zajednice (*The Greek Case*, no. 3321/57, 3322/67, 3323/67 and 3324/67, § 152-154) i (4) opasnost mora biti takvog intenziteta da bi mjere i ograničenja dopuštena Konvencijom bili jasno adekvatni za rješavanje hitne situacije (*The Greek Case*, § 152-154).

Važno je napomenuti da se pravo na slobodu kretanja odnosi samo na fizička lica (dakle, ne odnosi se na pravna lica), i to na sva fizička lica koja se zakonito nalaze na teritoriji jedne države (države članice Konvencije), bez obzira da li se radi o državljanima, strancima ili licima bez državljanstva (apatridima), te licima sa posebnim statusom, sve dok god ta lica zakonito borave na teritoriji te države (*Ballot v. Russia*, no. 14132/03, *Mogoş and Others v. Roumania*, no. 20420/02, *Tatishvili v. Russia*, no. 1509/02), kao i da li se radi o punoljetnim ili maloljetnim licima (*Diamante and Pelliccioni v. San Marino*, no. 32250/08, § 204). Konstrukcija „zakonito nalaze na teritoriji države“ je, prema mišljenju ESLjP-a, široko postavlje, te se ovdje ne govori samo o stranicam ili apatridima koji imaju odobreni boravak, nego doslovno svim licima koji imaju ili nemaju namjeru ostati u državi, odnosno onima kojim imaju kako rezidentnu, tako i nerezidentnu namjeru (licima u tranzitu). Da li određena lica zakonito borave na teritoriji države ostavljeno je na procjenu organima te države u skladu sa njenim unutrašnjim zakonodavstvom. Međutim, to ne znači da nadležni organi države ne moraju postupati u skladu sa određenim standardima. Nadležni organi ne smiju postupati i primjenjivati domaće zakone previše arbiterno tako da povrijede prava licima koja ista uživaju prema Konvenciji (*Omwenyeye v. Germany*, no. 44294/04). Ovo se odnosi na sva lica koja se nađu pod jurisdikcijom države na čijoj se teritoriji primjenjuje Konvencija.

Kada pokušavamo dati odgovor na pitanje da li je došlo do restrikcija prava zajamčenih članom 2 Protokola br. 4, konkretno prava na slobodu kretanja (o povredama prava na slobodu izbora mjesta boravka i prava na slobodu napuštanja teritorije države neće biti govora), moramo se dotaknuti predviđenih ograničenja ovog prava, pri čemu se moramo držati stava da sva prava predviđena Konvencijom i njenim protokolima moraju biti praktična i efikasna, a ne teoretska i iluzorna (*L. B. v. Lithuania*, no. 38121/20, § 59). ESLjP je svojom praksom utvrdio koje su to moguće situacija u kojima može doći do miješanja u pravo na slobodu kretanja zajamčeno članom 2 Protokola br. 4. Te situacije su, prema praksi Suda, sljedeće: (i) zahtjev da se ne napušta mjesto prebivališta/boravišta ili drugo određeno područje ili lokalna zajednica (grad, opština) bez prethodnog dopuštenja – međutim, ovo se može nametnuti ukoliko se radi o mjerama koje se primjenjuju u krivičnom

postupku (*Fedorov and Fedorova v. Russia*, no. 31008/02, § 35 i *Antonov and Others v. Ukraine*, 14183/02, § 52), tokom stečajnog postupka (*Luordo v. Italy*, no. 32190/96, § 92 i *Goffi v. Italy*, no. 55984/00, § 20) i u kontekstu obavezne vojne službe (*Golub v. the Republic of Moldova and Russia*, no. 48020/12, §§ 54 and 58) i kao nalog o obaveznom boravku u kontekstu suzbijanja kriminala (*Ciancimino v. Italy*, no. 12541/86), izručenja (*Cipriani v. Italy*, no. 22142/07) ili protjerivanja (*Kalibi v. France*, no. 26714/95), (ii) zabrana napuštanja mjesta stanovanja noću osim u slučaju nužde (*De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, §§ 86-88 i *Timofeyev and Postupkin v. Russia*, nos. 45451/14 and 22796/15, § 125;), (iii) zabrana migrantima da napuštaju noću migrantske centre i druge objekte i lokacije označene kao „migrant hotspot“ (*J. R. and Others v. Greece*, no. 22696/16, § 86), (iv) obaveza redovitog javljanja sudu ili policiji (*Schmid v. Austria*, Commission Decision of 09. 07. 1985, *De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, §§ 17, 84 and 89 i *Timofeyev and Postupkin v. Russia*, § 125), (v) obavezan policijski nadzor u koji ne ulaze standarde mjere koje se preduzimaju u krivičnom postupku – u to bi ulazila zabrana napuštanja stana bez prethodne najave sudu ili policijskom organu, zabrana odlaska na javne skupove bez javljanja nadzornom organu, zabrana odlaska na javne lokacije i slično (*Raimondo v. Italy*, no. 12854/87, § 39 i *Labita v. Italy* [GC], 26772/95, §§ 63), (vi) zabrana izlaska iz stana cijeli dan ili u određenom periodu (*Trijonis v. Lithuania*, no. 2333/02), (vii) zabrana napuštanja doma pod prijetnjom novčane kazne osim u iscrpnom broju slučajeva za vrijeme pandemije (*Terheş v. Romania*, no. 49933/20, § 45), (viii) zahtjev da se prijavi svaka promjena prebivališta ili obavezno evidentiranje u policijskoj stanici pod prijetnjom novčanom kaznom (*Schmid v. Austria*, 1985, *Bolat v. Russia*, § 66), (ix) kažnjavanje stranca novčanom kaznom ukoliko noći izvan mjesta prijavljenog boravišta (*Bolat v. Russia*, § 66), (x) zabrana približavanja određenom mjestu – primjerice gradilištu, migrantskom centru, zgradi ministarstva, organa uprave ili policijskoj stanici (*Cokarić and Others v. Croatia*, no. 33212/02 i *M. S. v. Belgium*, no. 50012/08), (xi) nemogućnost ili zabrana ulaska u određeni dio grada ili određeno područje (*Bigliuzzi and Others v. Italy*, 29613/06, *Oliveira v. the Netherlands*, no. 33129/96, §§ 10 and 39, *Landvreugd v. the Netherlands*, 37331/97, §§ 10 and 46) i mnogi drugi. Dakle, popis slučajevima u kojim može doći do povrede prava na slobodu kretanja je gotovo pa neiscrpan. Mi smo sa prethodnih nekoliko slučajeva željeli dati ilustrativne primjere kada je Sud utvrdio da je došlo do povrede.

Nadležni organ države, prilikom organičavanja ovog prava, moraju, kako je to navedeno u članu 2 Protokola br. 4, voditi računa o dvije stvari: (1) da je organičen u skladu sa zakonom i (2) da je nužno u demokratskom društvu.

(1) Svako ograničenje prava na slobodu kretanja mora biti u skladu sa zakonom (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 104). Ako ESLJP zaključi da je miješanje u ovo pravo bilo u suprotnosti sa zakonom, onda, prema stavu Suda zauzetom u predmetu *Sissanis v. Romania* (no. 23468/02, § 78), nema potrebe utvrđivati da li je postojao legitimni cilj ili da li je miješanje bilo neophodno u demokratskom društvu. Ovakav

stav Sud je zauzeo i u već citiranom slučaju *Tatishvili v. Russia*, kao i u slučajevima *Shioshvili and Others v. Russia* (no. 19356/07, § 61) i *Rotaru v. the Republic of Moldova* (no. 26764/12, § 34). U nekim predmetima Sud je došao do zaključka da je ograničenje prava na slobodu kretanja bilo u suprotnosti sa zakonom, kao i da nije bilo nužno u demokratskom društvu. To bi bio slučaj kada nadležni organi nisu imali pravnog osnova, ali ni legitimnog cilja za ograničavanje ovog prava (*Denizci and Others v. Cyprus*, no. 5316-25321/94 and 27207/95, § 406), ili kada se nepotrebno odlaže opoziv takvih ograničenja (*Raimondo v. Italy*, § 40). Termin „u skladu sa zakonom“ ne samo da zahtijeva da osporena mjera ima neku osnovu u domaćem pravu, već se takođe odnosi na kvalitetu dotičnog zakona, zahtijevajući da on mora biti *dostupan*, odnosno pristupačan licima na teritoriji države i predvidiv u pogledu svog dejstva. U skladu sa zahtjevom *pristupačnosti*, dotični pojedinac mora imati indikaciju koja je primjerena okolnostima pravnih pravila primjenjivih na određeni slučaj (*Sissanis v. Romania*, § 66). S druge strane, što se tiče zahtjeva *predvidljivosti*, norma se ne može smatrati „zakonom“ ako nije dovoljno precizno formulisana da građanima omogući regulisanje njihovog ponašanja, odnosno građani moraju biti u stanju, bilo samostalno ili ako je potrebno uz odgovarajući pravni savjet, predvidjeti, do stepena koji je razuman u datim okolnostima, posljedice koje određena radnja može izazvati. Takve posljedice ne moraju biti predvidljive s apsolutnom sigurnošću, jer je u zbilji to gotovo pa nemoguće. Opet, iako je izvjesnost vrlo poželjna, ona može dovesti do pretjerane rigidnosti, a zakon mora biti u stanju držati korak s promjenjivim okolnostima. U skladu s tim, mnogi su zakoni neizbježno oblikovani izrazima koji su, u većoj ili manjoj mjeri, nejasni, a čije su tumačenje i primjena pitanja prakse Nivo preciznosti koji se zahtijeva od domaćeg zakonodavstva, koje ni u kom slučaju ne može osigurati svaku mogućnost, zavisi u značajnoj mjeri o sadržaju dotičnog zakona, području koje pokriva te broju i statusu onih na koje se odnosi (*De Tomasso v. Italy*, § 107-108). Zakon je predvidljiv kada pruža određenu mjeru zaštite od proizvoljnih uplitanja javnih vlasti, odnosno ariternog postupanja nadležnih organa. Zakon koji daje diskreciona ovlaštenja mora naznačiti opseg tih istih ovlaštenja, iako detaljni postupci i uslovi koje treba poštovati ne moraju nužno biti ugrađeni u odredbe materijalnog prava (*De Tomasso v. Italy*, § 109), što je više nomotehničko i/ili političko pitanje. Kako bi se ispunio zahtjev predvidljivosti, zakon bi trebao definisati, s dovoljno detalja, preciznosti i jasnoće, kategoriju pojedinaca na koje se ograničenja primjenjuju, vrste ponašanja i/ili druge faktore koji mogu pokrenuti primjenjivost ograničenje, kao i tijelo ovlašteno odobriti takvo miješanje, te sadržaj i vremenska ograničenja obaveza nametnutih u ovom kontekstu (*Sissanis v. Romania*, §§ 68-69 i *De Tomasso v. Italy*, § 125).

(2) Svaka mjera kojom se ograničavaju zajamčena prava mora težiti legitimnom cilju te se njome mora ustanoviti pravična ravnoteža između javnog interesa i prava i sloboda pojedinaca. Prema tome da li je mjera kojom se ograničavaju prava, u ovo slučaju pravo zajamčeno članom 2 Protokola br. 4, bilo *nužno u demokratskom*

društvu cijeni u dva koraka. Prvi korak jeste utvrđivanje da li je ograničenje *težilo jednom od legitimnih ciljeva* predviđenih u članu 2 Protokola br. 4. Drugi korak jeste utvrđivanje da *miješanje u zajamčeno pravo nije bilo veće* u odnosu na legitimni cilj koji se htio postići (princip srazmjernosti). Legitimni ciljevi, u konkretnom slučaju, su: (i) zaštita interesa nacionalne ili javne sigurnosti; (ii) održavanje javnog poretka; (iii) sprečavanje vršenja krivičnih djela, (iv) zaštita javnog zdravlja i morala i (v) zaštita prava i sloboda drugih. Ovi legitimni ciljevi su eksplicitno predviđeni članom 2 Protokola br. 4, te je njihov popis restriktivan i ne može se proširivati (dakle, jedini legitimni ciljevi na koje se država može pozvati prilikom ograničenja prava na slobodu kretanja su prethodno navedeni). Međutim, ne treba se zavaravati da ovi ciljevi nisu dosta široko postavljeni, iako je njihov popis iscrpan. Uplitanje će se smatrati nužnim u demokratskom društvu za legitiman cilj ako odgovara hitnoj ili gorućoj društvenoj potrebi i, posebno, ako je proporcionalno legitimnom cilju kojem se teži i ako su razlozi kojima javne vlaste opravdavaju svoje postupanja relevantni i dovoljni. Iako je na nacionalnim tijelima da donesu početnu procjenu u svim ovim aspektima, konačna procjena o tome je li miješanje neophodno ostaje podložna preispitivanju ESLJP-a radi utvrđivanja sukladnosti sa zahtjevima Konvencije (*Khlyustov v. Russia*, no. 28975/05, § 84). Pitanje je li postignuta pravedna ravnoteža između opšteg, javnog interesa i prava pojedinca na slobodu kretanja mora se ocijeniti prema svim specifičnim obilježjima svakog pojedinačnog slučaja (*Hajibeyli v. Azerbaijan*, no. 16528/05, § 63). ESLJP je kroz svoju praksu utvrdio principe procjene da li je postignuta ravnoteža između javnog interesa i prava i sloboda pojedinaca. S tim u vezi, Sud u svojoj praksi utvrđuje principe (koji nisu nepromjenljivi, kao i sve drugo i ovo je *panta rei*). Jedan od tih principa jeste opšti (evropski) koncenzus država članica Vijeća Evrope. Tako, ako sporno ograničenje ne odražava uspostavljeni evropski koncenzus i nema podršku među državama članicama Vijeća Evrope, tuženoj državi nameće se obaveza pružanja posebno uvjerljivog obrazloženja za njegovo održavanje (*Soltysyak v. Russia*, no. 4663/05, § 51 i *Berkovich and Others v. Russia*, nos. 5871/07 and 9 others, § 98). Prema sudskoj praksi ESLJP-a, procjena srazmjernosti se temelji na tri načela: (a) opravdanost ograničenju u svjetlu njegove zaštitne funkcije, (b) kvaliteta procjene nacionalnih organa i (c) ozbiljnost ograničenja. Ovo posljednje se naročito odnosi na to kako ograničenje pogađa pojedinca. Nacionalni organi će se prilikom određivanja ograničenja ovog prava pridržavati principa proporcionalnosti u skladu sa Evropskom konvencijom.

2

PRIMJENA ODREĐABA EVROPSKE KONVENCIJE I NJENIH PROTOKOLA U POSTUPANJU POLICIJE I SUDOVA U PREKRŠAJNIM POSTUPCIMA

Nakon razmatranja odredbi Evropske konvencije možemo doći do zaključaka da mnoštvo situacija tangira sa postupanjem policije i sudova u smislu prekršajnih postupaka. Osnovni zadatak policije jeste zaštita javnog reda i mira i zaštita ljudi i imovine, pa tako vidimo neposrednu vezu između ove policijske funkcije i člana 2 Konvencije, odnosno prava na život. Dalje, policija je neposredno i čvrsto vezana članom 3 Konvencije, odnosno zabranom mučenja, neljudskog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja. U slučaju da dođe do povrede članova 2 i 3 Konvencije od strane policijskih službenika, nadležni organ, koji predstavlja državu, ima obavezu prema Konvenciji da pokrene odgovarajući postupak protiv lica koja su učinila povredu članova 2 i 3 tokom vršenja službene dužnosti (vid. Matija, 2011: 168 i Matija, 2012: 1-21). Prilikom vršenja svojih službenih dužnosti, policijski službenici u obavezi su poštovati tri značajne slobode zajamčene Konvencijom: slobodu mišljenja (član 9), slobodu izražavanja (član 10) i slobodu okupljanja (član 11), i to onako kako su određene Konvencijom.

Policija ima specifičnu ulogu sprečavanja nereda i zločina (vršenja krivičnih djela, op. a.), u okviru koje ima naročito dužnost zaštite slobode i sigurnosti ličnosti i dostojanstva lica lišenih slobode (prema članu 5 Konvencije), dok prema članu 1 Protokola 4 ima obavezu zaštite slobode kretanja lica. Prilikom vršenja svoje zakonske dužnosti, koja se ogleda u sprečavanju krivičnih djela i otkrivanju njihovih izvršilaca, policijske službe moraju djelovati u skladu sa organičenjima nadležnosti država ugovornica (vid. član 1 Konvencije), i njihovo funkcionisanje mora biti organizovano na način da poštuje privatni i porodični život, privatnost doma i prepiske (član 8 Konvencije). Eventualne pogreške koje policijski službenici naprave mogu kasnije dovesti do ozbiljne povrede prava na pravično suđenje (član 6 Konvencije). Kako većina prava u Konvenciji sadrži i određene izuzetke u kojima ona mogu biti ograničena, tako član 11 Konvencije koji se odnosi na slobodu okupljanja i udruživanja daje državi ovlaštenje da u određenim situacijama i određenim grupama lica to pravo organiči, u manjoj ili većoj mjeri (npr. policija i vojska nemaju pravo na štrajk).

Konvencijske odredbe koje na posredan ili neposredan način dodiruju policijske službe, ipak, trebaju biti tumačene na način da se uzme u obzir specifična funkcija policije u društvu, kao i njene nadležnosti i ovlaštenja u konkretnom ustavnopravnom sistemu, uvažavajući konkretne društvene i političke odnose, te konkretne situacije u kojima policija aktivno i/ili pasivno participira (Matija, 2011: 168). Policijske i druge bezbjednosne službe, ma kako važnu ulogu u društvu imale, moraju sa naročitom pažnjom pristupiti samoaktualizaciji i vlastitom usavršavanju, koje se primarno odnosi na poznavanje zakonskih i drugih nacionalnih propisa, ali i međunarodnih instrumenata koje, u manjoj ili većoj mjeri, prilikom vršenja svojih ovlaštenja, nerijetko, neposredno primjenjuju. Ova obaveza poizilazi iz činjenice da policijski službenici u svakom društvu uživaju poseban status. Oni se staraju za zaštitu svoju sugrađana i predstavljaju vidljive garante

mira is sigurnosti u zajednici. Kako bi svoju službu obavljali u skladu sa očekivanjima građana, ali i u skladu sa Ustavom i zakonima, na šta su se obukavši uniformu obavezali, neophodno je da kontinuirano rade na sebi.

Ustav Bosne i Hercegovine u članu II/2 propisuje da se prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, te da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Takođe, ovdje treba navesti da pojedini kantonalni zakoni o javnom redu i miru u entitetu Federacije Bosne i Hercegovine, Zakon o javnom redu i miru Republike Srpske, kao i zakoni o javnim okupljanjima na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini sadrže prekršaje koji kao radnje izvršenja prekršaja propisuju ponašanja koja su gledana sa aspekta međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, a prije svega odredaba Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola sporne, odnosno u direktnoj suprotnosti sa odredbama ove Konvencije. Na primjer, kantonalni zakoni o javnom redu i miru u entitetu Federacije Bosne i Hercegovine sadrže prekršaje koji kao radnju prekršaja propisuju „omalovažavanje ili vrijeđanje državnih tijela, preduzeća odnosno druge pravne osobe koje vrše javne ovlasti“ ili „njihove službene osobe, odnosno odgovorne osobe prilikom vršenja ili u vezi sa vršenjem službenih poslova i zadataka“. Vrijednosti kao što su „ugled/čast zemlje ili vlade“, „ugled/čast nacije“, „država ili drugi službeni simboli“, „ugled/autoritet javnih organa vlasti“ (osim sudova) nisu predviđene člana 10 Evropske konvencije i, stoga, ne predstavljaju legitimne ciljeve koji opravdavaju ograničavanje slobode izražavanja (Ivanović, 2022: 45). Dakle, u slučaju ovih prekršaja, legitimno je kao radnju prekršaja propisati ometanje ili vrijeđanje službenih lica u obavljanju dužnosti ili u vezi sa obavljanjem dužnosti, ali ne i državnih organa, odnosno organa vlasti. Ovakve inkriminacije ne bi trebalo da postoje u zakonima o javnom redu i miru, jer su u direktnoj suprotnosti sa Evropskom konvencijom i njenim protokolima. Međutim, s obzirom na to da ovakve odredbe ipak postoje, to ne znači da ne postoji prostor da se adekvatnim postupanjem policijskih službenika i sudova obezbijedi zaštita prava na slobodu mišljenja i izražavanja, slobode mirnog okupljanja i slobode kretanja u skladu sa evropskim standardima i na taj način nadomjesti manjkavost domaćih zakona i ujedno spriječi institucionalno kršenje navedenih ljudskih prava. Pored ovoga, u praksi su identifikovane situacije da su prekršajno gonjena i od strane sudova oglašavana odgovornim lica za javno iznijete uvredljive izjave na račun službenih lica, odnosno lica koje obavljaju javne funkcije, sa ciljem ukazivanja na neki javni problem, odnosno sa ciljem podsticanja rasprave o nekim političkim pitanjima, a ne sa namjerom omalovažavanja ili vrijeđanja tih lica. Uzevši u obzir da politički govor kojim se podstiče rasprava o nekim političkim pitanjima, uživa zaštitu u smislu člana 10 Evropske konvencije, te se na ovakve izjave ne mogu primijeniti prekršajne sankcije, odnosno ako i postoji uvreda, odnosno kleveta prema konkretnom licu isto zadovoljenje pravde treba da ostvaruje u parničnom postupku, privatnom tužbom.

Dakle, u smislu institucionalnog ugrožavanja naprijed navedenih prava u praksi se mogu desiti dvije situacije. Prva je da postoje odredbe u određenim prekršajnim oblastim poput javnog reda i mira, javnih okupljanja koje propisuju prekršajna ponašanja koja su u suprotnosti sa odredbama Evropske konvencije i njenih protokola, a koja se kao što je to navedeno u članu II/2 Ustava Bosne i Hercegovine direktno primjenjuje u domaćem pravnom okviru i ima višu pravnu snagu od odredaba domaćeg zakonodavstva. Druga je, da su se su ponašanjem lica ostvarenja obilježja nekog od prekršaja, ali da se radi o ponašanju (poput tzv. „političkog govora“) koje uživa zaštitu u smislu člana 10 Evropske konvencije. Shodno tome logičkim tumačenjem, možemo zaključiti da iako postoje ovakva prekršajna ponašanja i ako se radi o ponašanjima koja uživaju zaštitu odredaba Evropske konvencije i njenih protokola, to se ima smatrati da u takvim slučajevima postoje okolnosti kojima se isključuje protipravnost. U takvim situacijama policija prilikom ocjene postojanja uslova za pokretanje prekršajnog postupka, odnosno sudovi prilikom postupanja po zahtjevima za pokretanje prekršajnog postupka treba da u skladu sa praksom postupanja Evropskog suda za ljudska prava prepoznaju ovakve situacije, odnosno ponašanja koja uživaju zaštitu naprijed pomenute Konvencije i njenih protokola i u tim slučajevima utvrde isključenje protipravnosti i u skladu sa tim uopšte ne započnu procedure prekršajnog progona, odnosno vođenja prekršajnog postupka (policija), odnosno u započetom prekršajnom postupku zahtjevom za pokretanje prekršajnog postupka ili izdatim prekršajnim nalogom za koga je traženo sudsko odlučivanje donesu rješenje o obustavi postupka (sudovi). Ovdje treba napomenuti da se na prekršajni postupak u potpunosti primjenjuju garancije predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih Sloboda, što je Evropski sud za ljudska prava potvrdio kroz nekoliko odluka (Jeličić, 2018: 231).¹

Zakonom o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine² u članu 2 stav 3 propisano je da: *Nema prekršaja ukoliko je isključena protipravnost ili krivica iako postoje sva bitna obilježja prekršaja.* Zakonom o prekršajima Republike Srpske³ članom 2 stav 1 propisano je: *Prekršaji su protipravna djela koja predstavljaju kršenje javnog poretka ili propisa o ekonomskom i finansijskom poslovanju utvrđena zakonom ili drugim propisom, za koja su određena obilježja i za koja su propisane sankcije.* Zakonom o prekršajima Brčko distrikta⁴ Bosna i Hercegovine u članu 3

1 *ESLjP je u predmetu Engel and Others v the Netherlands* (no. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 and 5370/72) postavio kriterijume po kojima krivičnu konotaciju mogu imati kažnjiva djela koja po unutrašnjem pravu nisu izričito predviđena kao krivična djela. Takva praksa je zadržana i u narednim odlukama. Tako vid. primjera radi, *Phillips v. the United Kingdom* (no. 41097/08), *Grande Stevens and Other v. Italy* (no. 18640/10), *Maresti v. Croatia* (no. 55759/07), *Muslija v. Bosnia and Herzegovina* (no. 32042/11) i druge (Jeličić, 2018: 231).

2 Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosna i Hercegovine“, br. 31/06 i 37/10).

3 Zakon o prekršajima Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/2014, 36/2015 – odluka US, 110/2016, 100/2017 i 19/2021 – odluka US).

4 Zakonom o prekršajima Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, br.

stav 1 propisuje se: *Prekršaji predstavljaju kršenje javnog poretka ili pravila o ekonomskom i finansijskom poslovanju za koje su zakonom ili drugim propisom određena obilježja i propisane sankcije.*

Dakle, na osnovu naprijed navedenih odredbi, kada se dese situacije u kojima su ispunjena sva bitna obilježja prekršaja, npr. protiv javnog reda i mira ili javnih/mirnih okupljanja, ali se radi o ponašanjima koja uživaju zaštitu odredaba Evropske konvencije za i njenih protokola, policija, kao ovlašteni organ za pokretanje prekršajnog postupka, pozivajući se na već navedene odredbe treba da konstatuje isključenje protivpravnosti i da u takvim situacijama ne pokreće prekršajni postupak.

Istraživanjem koje je sprovedeno za potrebe izrade *Studije mapiranja institucionalnog kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, 2022. godine*, konstatovano je da u određenom broju slučajeva policija nije prepoznavala ovakve situacije, tj. nije primijenila odredbe Evropske konvencije i njenih protokola, te je ipak dolazilo do iniciranja prekršajnih postupaka, što nas dovodi do uloge suda kao mehanizma zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda u prekršajnim postupcima, odnosno do primjene odredaba Evropske konvencije i njenih protokola.

Kada dođe do pokretanja prekršajnog postupka, izdavanjem prekršajnog naloga od strane policije za koji je traženo sudsko odlučivanje ili podnošenjem zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, uloga suda je da utvrdi postojanje prekršaja, prekršajne odgovornosti i odredi adekvatnu sankciju. S tim u vezi, ako imamo ponašanja koja uživaju zaštitu Evropske konvencije i njenih protokola, to takođe znači da se radi o ponašanjima kod kojih je isključena protiv pravnost te bi u skladu sa važećim odredbama prekršajnog zakonodavstva sud trebao da donese rješenje o obustavi postupka, a u obrazloženju odluke navede da se radi o ponašanju koje je zaštićeno ovim međunarodnim dokumentom, koji je neposredno primjenjiv u domaćem pravnom zakonodavstvu, kao da citira stavove, odnosno odluke Evropskog suda za ljudska prava koje se odnose na slične situacije.

Članom 76 tačka 10 Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da će: *Rješenje o prekršaju kojim se obustavlja prekršajni postupak sud će donijeti kada se utvrdi da ... postoje druge okolnosti koje isključuju odgovornost za prekršaj.* Takođe, članom 181 tačka 8 Zakona o prekršajima Republike Srpske propisano je da se: *Rješenje kojim se obustavlja postupak protiv okrivljenog donosi kada se utvrdi da ... postoje i druge okolnosti koje isključuju vođenje prekršajnog postupka.* Članom 61 tačka j) Zakona o prekršajima Brčko distrikta BiH propisano je da: *Rješenje o prekršaju kojim se obustavlja prekršajni postupak se donosi kad se utvrdi da ... postoje druge okolnosti koje isključuju odgovornost za prekršaj.* Pozivajući se na ove odredbe, u gore opisanim situacijama sud treba da donese odluku o obustavi postupka, i da obavezno u obrazloženju rješenja o obustavi postupka

navede da se radi o ponašanju koje uživa zaštitu u smislu odredaba Evropske konvencije i njenih protokola, kao i da citira jednu ili više odluka Evropskog suda za ljudska prava koje su donijete u sličnim slučajevima. Ovde treba napomenuti da kada je u pitanju entitet Republika Srpska Zakon o prekršajima Republike Srpske propisana je mogućnost odbačaja zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka u procesu ispitivanja uslova za vođenje prekršajnog postupka. Naime, članom 160 stav 1 tačka 4 ovog Zakona propisano je da će sud kada utvrdi da ne postoje uslovi za pokretanje prekršajnog postupka, rješenjem odbaciti zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, ako postoje okonosti koje isključuju prekršajnu odgovornost. U tom pogledu kada, su u pitanju pitanju nadležni sudovi u Republici Srpskoj za postupanje u prekršajnim postupcima u smislu primjene odredaba Evropske konvencije i njenih protokola, oni mogu još u fazi ispitivanja uslova za vođenje prekršajnog postupka odbacivanjem zahtjeva za vođenje prekršajnog postupka zbog isključenja protivpravnosti da obezbijede zaštitu ljudskih prava na slobodu mišljenja i izražavanja, slobodu mirnog okupljanja i slobodu kretanja.

Ovdje treba napomenuti da po principu alternativiteta, u smislu obezbjeđenja zaštite naprijed navedenih ljudskih prava u naprijed opisanim situacijama, sud bi se pri donošenju rješenja o obustavi postupka, odnosno odbačaja zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka mogao pozvati i na još jedan osnov, a to je da *radnja koja se okrivljenom stavlja na teret nije prekršaj*. Naime, ukoliko se radi o ponašanju koje uživa zaštitu Evropske konvencije i njenih protokola, onda u tom ponašanju nema ni protivpravnosti, a samim tim ni ispunjenosti obilježja bića prekršaja. Članom 76 tačka 1 Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine propisano je da će: *Rješenje o prekršaju, kojim se obustavlja prekršajni postupak, sud će donijeti kada se utvrdi da ... radnja koja se okrivljenom stavlja na teret nije prekršaj*. Takođe, članom 160 stav 1 tačka 1 Zakona o prekršajima Republike Srpske propisano je: *Sud će, kada utvrdi da ne postoje uslovi za pokretanje prekršajnog postupka, rješenjem odbaciti zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, ako ... radnja opisana u zahtjevu nije prekršaj*. Članom 61 tačka a) Zakona o prekršajima Brčko distrikta BiH propisano je da: *Rešenje o prekršaju, kojim se obustavlja prekršajni postupak, se donosi kad se utvrdi da ... radnja koja se okrivljenom stavlja na teret nije prekršaj*.

Pored ovoga, moguća je situacija da sud prilikom preispitivanja uslova za vođenje prekršajnog postupka, a prije zakazivanja usmenog pretresa, nema saznanje da je iniciranjem prekršajnog postupka učinjena povreda prava iz Evropske konvencije i njenih protokola, prije svega zbog neprecizno ili pogrešno opisanog činjeničnog stanja, te sud stiče saznanje o tome tek u toku dokaznog postupka. U takvim situacijama sud obezbjeđuje zaštitu ljudskih prava na slobodu mišljenja i izražavanja, slobodu mirnog okupljanja i slobodu kretanja na način koji donosi rješenje o oslobađanju odgovornosti učinioca prekršaja, po jednom od naprijed navedenih osnova (*postoje druge okolnosti koje isključuju odgovornost za prekršaj ili radnja koja se okrivljenom stavlja na teret nije prekršaj*). Ovdje treba napomenu-

ti da Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine i Zakon o prekršajima Brčko distrikta BiH ne poznaje rješenje o oslobađanju odgovornosti okrivljenog, te bi u takvim situacijama sudovi sa ovih prostora trebalo da donesu rješenje o obustavi postupka, dok bi u entitetu Republike Srpske sudovi trebalo da donesu rješenje o oslobađanju prekršajne odgovornosti. Članom 199 tačka 1 i 3 Zakona o prekršajima Republike Srpske propisano je da: *Rješenje kojim se okrivljeni oslobađa odgovornosti sud će donijeti ako ... djelo za koje se terete nije prekršaj (tačka 1) ili postoje okolnosti koje isključuju prekršajnu odgovornost okrivljenog (tačka 3).* Na primjer, lice je bilo učesnik mirnog okupljanja, odnosno protesta u pokretu, koje je realizovano na saobraćajnici, pa je protiv njega od strane policije iniciran prekršajni postupak zbog navodnog prekršaja iz oblasti bezbjednosti saobraćaja, koji je izvršio na način što se „kao pješak kretao i zadržavao na kolovozu“, „prelazio ulicu dok je bilo upaljeno crveno svjetlo za pješake“, „prelazio ulicu izvan pješačkog prelaza“ i sl., i tom prilikom ometao normalno odvijanje saobraćaja. Prilikom ocjene uslova za vođenje postupka, sud nije imao saznanje da se radi o okrivljenom koji je zapravo učesnik mirnog okupljanja, te da je njegovo ponašanje (kretanje po kolovozu, izvan pješačkog pralaza i sl.) zapravo ispoljeno tokom okupljanja, odnosno korišćenja prava na slobodu mirnog okupljanja, što između ostalog može da obuhvati i korišćenje javnog prostora i saobraćajnica za protestovanje, odnosno mirno javno okupljanje radi zajedničkog izražavanja mišljenja, pa je prihvatio inicijativu za pokretanje prekršajnog postupka i zakazao glavni pretres, gdje u toku dokaznog postupka saznaje za ove činjenice i okolnosti (da se tog dana na datom mjestu odvijalo mirno okupljanje građana, koje je realizovano na saobraćajnici, te da je okrivljeni učesnik protesta). Uzevši u obzir da je korišćenje saobraćajnica za mirno protestovanje, odnosno, okupljanje legitimno, odnosno da u ovom slučaju predstavlja korišćenje prava na mirno okupljanje, kao i pravo na slobodu izražavanja, to u ovakvom ponašanju nema protivpravnosti. Shodno navedenom, sud bi u skladu sa aktuelnim odredbama prekršajnog zakonodavstva (u Republici Srpskoj), pozivajući se na jedan ili drugi osnov trebalo da donese rješenje o oslobađanju prekršajne odgovornosti datog lica, dok bi u Federaciji BiH i Brčko distriktu BiH postupio na isti način kao i kada je isključenje protivpravnosti konstatovao i prije glavnog pretresa (donio rješenje o obustavi postupka).

2.1. Pravila citiranja i navođenja odluka evropskog suda za ljudska prava i komisije za ljudska prava u odlukama sudova

Odluke koje je ESLjP donosio tokom godina svoga rada dijele se na tzv. odluke „starog“ (prije 1. novembra 1998. godine) i tzv. odluke „novog“ suda (nakon 1. novembra 1998. godine). Ovdje se ne treba zabuniti i pomisliti da se radi o dvije različite institucije, odnosno dva suda – „starom“ i „novom“. Ova se razlika pravi zbog pravila citiranja i navođenja odluka ESLjP-a prije i nakon digitalizacije. Prije nego li je nastao jedinstveni elektronski sistem sudske prakse (*HUDOC case-law database*), ESLjP je svoje odluke objavljivao u zbornicima prakse, godišnjacima i mnoštvu drugih publikacija. S tim u vezi i različita su pravila citiranja i navođen-

ja odluka. Pored toga, postoje i posebna pravila za citiranje i navođenje odluka i mišljenja Evropske komisije za ljudska prava, posebnog tijela Vijeća Evrope koji je asistirao Sudu od 1953. do 1998. godine.

2.2. Pravila citiranja odluke ESLjP-a donesenih nakon 1. novembra 1998. godine

Odluke koje je ESLjP donosio nakon promjena koje su se desile 1998. godine citiraju se na sljedeći način: *naziv predmeta* (italik) (zarez) broj predstavke (zarez) paragraf u kojem se nalazi stav ESLjP-a (ukoliko je potrebno) (zarez) skraćenicu za Evropski sud za ljudska prava (ESLjP) (zarez) datum presude ili odluke.

Ako nije drugačije navedeno, citirani tekst upućuje na meritornu presudu koju je donijelo određeno vijeće Suda. Svaka varijacija od toga dodaje se u zagradama iza naziva predmeta: „(dec.)“ za odluku, „(just satisfaction/pravična naknada)“ za presudu koja se odnosi samo na pravednu naknadu, „(revizija)“ za presudu koja se odnosi na reviziju, „(striking out/brisanje)“ za presudu kojom se predmet briše, „(friendly settlement/prijateljska nagodba)“ za presudu koja se odnosi na prijateljsku nagodbu, i tako dalje. „[GC]“ označava da je predmet saslušalo Veliko vijeće Suda, i „[Odbor/Komitet]“ da je presudu ili odluku donio Odbor/Komitet od tri suca.

Pored presuda i drugih odluka vezanih uz predmete pred Sudom, ESLjP donosi i savjetodavna mišljenja koja se, tekođer, citiraju na odgovarajući način. Tako se savjetodavna mišljenja Suda navode na sljedeće načine: (1) *naziv mišljenja* (italik) naznaka donosioca odluke – ako je potrebno (npr. Veliko vijeće – [GC]) (zarez) datum; (2) *naziv mišljenja* (italik) (zarez) naznaka donosioca odluke – ako je potrebno (npr. Veliko vijeće – [GC]) (zarez) broj zahtjeva (zarez) podnosilac zahtjeva (zarez) datum.

PRIMJERI:

Odluke ESLjP-a koje su objavljene u izvještajima Suda (ECHR Reports) u periodu 1999-2015:

Malhous v. the Czech Republic (dec.) [GC], no. 33071/96, ECHR 2000-XII

Van der Ven v. the Netherlands, no. 50901/99, ECHR 2003-II

Sequeira v. Portugal (dec.), no. 73557/01, ECHR 2003-VI

Iatridis v. Greece (just satisfaction) [GC], no. 31107/96, § 33, ECHR 2000-XI

Broniowski v. Poland (friendly settlement) [GC], no. 31443/96, § 37, ECHR 2005-IX

Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2) [GC], no. 32772/02, ECHR 2008

M.S.S. v. Belgium and Greece [GC], no. 30696/09, §§ 216-222, ECHR 2011

Phillips v the United Kingdom (App no 41087/98) ECHR 5 July 2001

Grande Stevens and Others v. Italy (CE:ECHR:2014:0304JUD001864010 § 98), and of 11 September 2009

Maresti v. Croatia, no. 55759/07, § 75, 25 June 2009

Muslija v. Bosnia and. Herzegovina, no. 32042/11, 14 January 2014

Odluke ESLjP-a koje su objavljene u izvještajima Suda (ECHR Reports) od 2016:

Cerăceanu v. Romania (no. 1), no. 31250/02, §§ 54-59, 4 March 2008

Stefanetti and Others v. Italy (just satisfaction), nos. 21838/10 and 7 others, 1 June 2017

D.D. v. France (striking out), no. 3/02, § 27, 8 November 2005

Pello v. Estonia (dec.), no. 11423/03, 5 January 2006

Tatuyev v. Russia [Committee], no. 3333/08, 21 July 2020

Bayraktar and Ayri v. the Republic of Moldova (dec.) [Committee], nos. 13289/19 and 13292/19, 25 June 2020

Savjetodavna mišljenja ESLjP-a:

Savjetodavno mišljenje o određenim pravnim pitanjima u vezi s kandidatskim listama podnesenim radi izbora sudija Evropskog suda za ljudska prava [GC], 12. februara 2008.

Savjetodavno mišljenje u vezi s priznavanjem u domaćem pravu pravnog odnosa roditelj-dijete između djeteta rođenog gestacijskim surogat majčinstvom u inostranstvu i namjeravane majke [GC], zahtjev br. P16-2018-001, Francuski kasacioni sud, 10. aprila 2019.

2.3. Pravila citiranja odluka ESLjP-a donesenih prije 1. novembra 1998. godine

Odluke koje je ESLjP donosio prije promjena koje su se desile 1998 godine se citiraju na nešto drugačiji način, iz razloga što je odluke objavljivane u službenim štampanim publikacijama – zbornicima/zbirkama (*collections*). One se citiraju prema sljedećem uzorku: *naziv predmeta* (italik) (zarez) datum odluke (zarez) paragraf stava (ukoliko je potrebno) (zarez) naziv službene zbirke i broj.

PRIMJERI:

Plattform „Ärtze für das Leben“ v. Austria, 21 June 1988, Series A no. 139

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A

The Sunday Times v. the United Kingdom (no. 2), 26 November 1991, § 54, Series A no. 217

Katkaridis and Others v. Greece, 15 November 1996, § 51, Reports of Judgments and Decisions 1996-V

Gustafsson v. Sweden (revision), 30 July 1998, § 28, Reports of Judgments and Decisions 1998-V

2.4. Pravila citiranja odluka i izvještaja Evropske komisije za ljudska prava (1955-1999)

Odluke i izvještaji koje je donosio Evropska komisija za ljudska prava u periodu od 1955. godine do 31. oktobra 1999. godine trebaju se navoditi na sljedeći način: *naziv slučaja* (italik) (zarez) broj predstavke (zarez) datum ispred kojeg se naznačava da li se radi o odluci ili izvještaju – „Odluka Komisije od“ (Commission’s decision of) ili „Izvještaj Komisije od“ (Commission’s report of) (zarez) naziv službene zbirke u kojoj su odluke ili izvještaji objavljeni (zarez) naznaka „unreported“ za odluke koje nisu objavljene u štampanim izdanjima.

PRIMJERI:

Moreira de Azevedo v. Portugal, no. 11296/84, Commission decision of 14 April 1988, Decisions and Reports 56

Baumgartner v. Austria, no. 15154/89, Commission’s report of 16 February 1993, Decisions and Reports 74

Garnieri v. Italy, no. 22256/88, Commission decision of 18 May 1992, unreported

Borrelli v. Italy, no. 1706/62, Commission decision of 4 October 1966, Collection of Decisions 21

Ward v. the United Kingdom, no. 1850/63, Commission decision of 29 March 1966, Yearbook 9

Takođe, pored odluka i izvještaja, Komisija za ljudska prava objavljuje i svoja mišljenja, koja se navode na sljedeći način: *naziv predmeta* (italik) (zarez) datum (zarez) naznaka da se radi o mišljenju Komisije (zarez) paragraf u kome se nalazi citirani stav (ukoliko je neophodno) (zarez) zvanička publikacija u kojoj je mišljenje objavljeno i broj.

PRIMJERI:

Stocké v. Germany, 19 March 1991, opinion of the Commission, § 167, Series A no. 199

Neigel v. France, 17 March 1997, opinion of the Commission, § 29, Reports of Judgments and Decisions 1997-II

Caballero v. the United Kingdom [GC], no. 32819/96, opinion of the Commission, §§ 65-66, ECHR 2000-II

LITERATURA

Alaburić, V. (2003). Ograničavanje „govora mržnje“ u demokratskom društvu – teorijski, zakonodavni i praktični aspekti – I. dio, *Hrvatska pravna revija*, 3(1)/2003, str. 1-18.

Bychawska-Siniarska, D. (2019). *Zaštita prava na slobodu izražavanja po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, Priručnik za pravnike*. Podgorica: Savjet Evrope.

Cvijanović, H. (2016). Govor kao verbalni i simbolički prostor slobode i političkog: američki poučak i govor mržnje u EU i Hrvatskoj, u: Kulenović, E. (ed.), *Govor mržnje u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 61-121.

Ivanović, A. (2022). *Studija mapiranja institucionalnog kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet u Lukavici.

Krstić, I. & Marinković, T. (2016). *Evropsko pravo ljudskih prava*. Beograd: Savet Evrope.

Matija, I. (2011). Prava, pravda i ljudska prava u svjetlu zabrane diskriminacije po Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Policija i sigurnost*, 20(2)/2011, str. 149-171.

Matija, I. (2012). Djelovanje i postupanje policije u okviru članka 2. i 3. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Policija i sigurnost*, 21(1)/2012, str. 1-21.

Van Dijk, P. & Van Hoof, G. J. (2001). *Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima*. Sarajevo: Muller.

Kulenović, E. (2016). Sloboda govora i govor mržnje, u: Kulenović, E. (ed.), *Govor mržnje u Hrvatskoj*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 21-61.

Hlebec, I. & Gardašević, Đ. (2021). Pravna analiza govora mržnje, *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 55(107)/2021, str. 9-35.

Pravni izvori:

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/convention_bos.pdf, (18. 7. 2022.).

Ustav Bosne i Hercegovine, dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/public/download/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf, (18. 7. 2022.).

Explanatory Report to the Protocol 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, dostupno na: <https://rm.coe.int/09000016800cce48>, (18. 7. 2022.).

Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 59/09 i 66/16, dostupno na: <https://advokat-prnjavorac.com/>

zakoni/Zakon-o-zabrani-diskriminacije-u-BiH.pdf, (19. 7. 2022.).

Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“, br. 31/06 i 37/10).

Zakon o prekršajima Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 63/2014, 36/2015 - odluka US, 110/2016, 100/2017 i 19/2021 - odluka US).

Zakono o prekršajima Brčko distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine“, br. 24/2007, 29/2016 i 6/2022.).

Sudska praksa:

A. and Others v. the United Kingdom, no. 3455/05, ECtHR 2009.

Akgöl and Göl v. Turske, no. 28495/06 and 28516/06, ECtHR 2011.

Aksoy v. Turkey, no. 21987/93, ECtHR 1996.

Alekseyev v. Russia, no. 4916/07, ECtHR 2010.

Animal Defenders International v. the United Kingdom, no. 48876/08, [GC], ECtHR 2013.

Antonenkov and Others v. Ukraine, 14183/02, ECtHR 2005.

Arrowesmith v. the United Kingdom, no. 7050/75, ECtHR 1978.

Autronic AG v. Switzerland, no. 12726/87, ECtHR 1990.

Bączkowski and Others v. Poland, no. 1543/06, ECtHR 2007.

Balçık and Others v. Turkey, no. 25/02, ECtHR 2007.

Barraco v. France, no. 31604/05, ECtHR 2009.

Bayev and Others v. Russia, nos. 67667/09, 44092/02 and 56717/12, ECtHR 2017.

Berkovich and Others v. Russia, nos. 5871/07 and 9 others, ECtHR 2018.

Bigliuzzi and Others v. Italy, 29613/06, ECtHR 2008.

Bolat v. Russia, no. 14132/03, ECtHR 2006.

Bukta and Others v. Hungary, no. 25691/04, ECtHR 2007.

Chassagnou and Others v. France, no. 25088/94, 28331/95 and 28443/95, ECtHR 1999.

Christians against Racism and Fascism v. the United Kingdom, no. 8840/78, ECtHR 1980.

Ciancimino v. Italy, no. 12541/86, ECtHR 1995.

Cipriani v. Italy, no. 22142/07, ECtHR 2010.

Cokarić and Others v. Croatia, no. 33212/02m ECtHR 2006.

-
- Danilenkov and Others v. Russia*, no. 67336/01, ECtHR 2009.
- De Tommaso v. Italy* [GC], no. 43395/09, ECtHR 2017.
- Denizci and Others v. Cyprus*, no. 5316-25321/94 and 27207/95, ECtHR 2001.
- Diamante and Pelliccioni v. San Marino*, no. 32250/08, ECtHR 2011.
- Djavit An v. Turkey*, no. 20652/92, ECtHR 2003.
- Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası and Others v. Turkey*, no. 20347/07, ECtHR 2016.
- Engel and Others v. the Netherlands*, nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 and 5370/72, ECtHR 1976.
- Éva Molnár v. Hungary*, no. 10346/05, ECtHR 2008.
- Ezelin v. France*, no. 11800/85, ECtHR 1991.
- Fáber v. Hungary*, no. 40721/08, ECtHR 2012.
- Fatullayev v. Azerbaijan*, no. 40984/07, ECtHR 2010.
- Fedorov and Fedorova v. Russia*, no. 31008/02, ECtHR 2005.
- Freedom and Democracy Party v. Turkey*, no. 239885/94, ECtHR 1999.
- Frumkin v. Russia*, no. 74568/12, ECtHR 2016.
- Galstyan v. Armenia*, no. 26986/03, ECtHR 2007.
- Golub v. the Republic of Moldova and Russia*, no. 48020/12, ECtHR 2021.
- Gorzelik and Others v. Poland*, no. 44158/98, [GC], ECtHR 2004.
- Gün and Others v. Turkey*, no. 8029/07, ECtHR 2013.
- Hajibeyli v. Azerbaijan*, no. 16528/05, ECtHR 2008.
- Hakobyan and Others v. Armenia*, no. 34320/04, ECtHR 2012.
- Handyside v. the United Kingdom*, no. 5493/72, ECtHR 1976.
- Herrmann v. Germany*, no. 9300/07, ECtHR 2012.
- Ibrahimov and Others v. Azerbaijan*, nos. 69234/11, 69252/11 and 69335/11, ECtHR 2016.
- Ivanov and The United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, no. 44097/98, ECtHR 2005.
- İzci v. Turkey*, no. 42606/05, ECtHR 2013.
- J. R. and Others v. Greece*, no. 22696/16, ECtHR 2018.
- Jersild v. Denmark*, no. 15890/89, ECtHR 1994.
- Kalibi v. France*, no. 26714/95, ECtHR 1995.
-

- Karataş v. Turkey* [GC], no. 23168/94, ECtHR 1999-IV.
- Khlyustov v. Russia*, no. 28975/05, ECtHR 2013.
- Körtvélyessy v. Hungary*, no. 7071/10, ECtHR 2016.
- Kudrevičius and Others v. Lithuania*, no. 37553/05, [GC], ECtHR 2015.
- L. B. v. Lithuania*, no. 38121/20, ECtHR 2022.
- Labita v. Italy* [GC], 26772/95, ECtHR 2000.
- Laguna Guzman v. Spain*, no. 41426/17, ECtHR 2020.
- Landvreugd v. the Netherlands*, 37331/97, ECtHR 2002.
- Lingens v. Austria*, no. 9815/82, ECtHR 1986.
- Luordo v. Italy*, no. 32190/96, ECtHR 2003.
- M. S. v. Belgium*, no. 50012/08, ECtHR 2012.
- Magyar Keresztény Mennonita Egyház and Others v. Hungary*, nos. 70945/11, 23611/12, 26998/12, 41150/12, 41155/12, 41463/12, 41553/12, 54977/12 and 56581/12, ECtHR, 2016.
- Marckx v. Belgium*, no. 6833/74, ECtHR 1979.
- Mogoş and Others v. Roumania*, no. 20420/02, ECtHR 2004.
- Moscow Branch of the Salvation Army v. Russia*, no. 72881/01, ECtHR 2006.
- Mouvement raëlien suisse v. Switzerland* [GC], no. 16354/06, ECtHR 2012.
- Navalnyy v. Russia*, no. 29580/12, [GC], ECtHR 2018.
- Nemtsov v. Russia*, no. 1774/11, ECtHR 2014.
- Nurettin Aldemir and Others v. Turkey*, nos. 32124/02, 32126/02, 32129/02, 32132/02, 32133/02, 32137/02 and 32138/02, ECtHR 2007.
- Olivieira v. the Netherlands*, no. 33129/96, ECtHR 2002.
- Öllinger v. Austria*, no. 76900/01, ECtHR 2006.
- Omwenyeke v. Germany*, no. 44294/04, ECtHR 2007.
- Ouranio Toxo and Others v. Greece*, no. 74909/01, ECtHR 2002.
- Oya Ataman v. Turkey*, no. 74552/01, ECtHR 2006.
- Palomo Sánchez and Others v. Spain* [GC], nos 28955/06, 28957/06, 28959/06, and 28964/06, ECtHR 2011.
- Piermont v. France*, no. 15773/89 and 15774/89, ECtHR 1995.
- Plattform „Ärzte für das Leben“ v. Austria*, no. 10126/82, ECtHR 1988.
- Prager and Oberschlick v. Austria*, no. 15974/90, ECtHR 1995.

-
- Primov and Others v. Russia*, no. 17931/06, ECtHR 2014.
- Raimondo v. Italy*, no. 12854/87, ECtHR 1994.
- Ramazanova and Others v. Azarbaijan*, no. 44363/02, ECtHR 2007.
- Redfearn v. the United Kingdom*, no. 47335/06, ECtHR 2012.
- Rotaru v. the Republic of Moldova*, no. 26764/12, ECtHR 2020.
- Schmid v. Austria, Commission Decision* of 09. 07. 1985, D. R. 44.
- Shioshvili and Others v. Russia*, no. 19356/07, ECtHR 2016.
- Sidiropoulos and Others v. Greece*, no. 26695/95, ECtHR 1998.
- Sissanis v. Romania*, no. 23468/02, ECtHR 2007.
- Soltysyak v. Russia*, no. 4663/05, ECtHR 2011.
- Sørensen and Rasmussen v. Denmark*, no. 52562/99 and 52620/99, ECtHR 2006.
- Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, no. 29221/95 and 29225/95, ECtHR 2001.
- Süleyman Çelebi v. Turkey*, nos. 22729/08 and 10581/09, ECtHR 2017.
- Taranenko v. Russia*, no. 19554/05, ECtHR 2014.
- Tatishvili v. Russia*, no. 1509/02, ECtHR 2007.
- The Greek Case*, no. 3321/57, 3322/67, 3323/67 and 3324/67, ECtHR 1969.
- The Observer nad Guardian v. the United Kingdom*, no. 13585/88, ECtHR 1991.
- The Sunday Times v. the United Kingdom*, no. 6538/74, ECtHR 1979.
- Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, no. 13788/88, ECtHR 1992.
- Timofeyev and Postupkin v. Russia*, nos. 45451/14 and 22796/15, ECtHR 2021.
- Trijonis v. Lithuania*, no. 2333/02, ECtHR 2005.
- Vogt v. Germany*, no. 17851/91, ECtHR 1995.
- Wilson, National Union of Journalists and Others v. the United Kingdom*, no. 30668/96, 30671/96 and 30678/96, ECtHR 2002.
- Yordanovi v. Bulgaria*, no. 11157/11, 2020.
- Zakharov and Varzhabetyan v. Russia*, nos. 35880/14 and 75926/17, ECtHR 2020.

Ostali izvori:

Note explaining the mode of citation of the case-law of the Court and the Commission, European Court of Human Rights, 2022, dostupno na:

https://www.echr.coe.int/documents/note_citation_eng.pdf (12. 12. 2022.).

